

Karakterizacija ruralnog krajobraza srednjih Poljica donjeg toka rijeke Cetine

Šaban, Lana

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Agriculture / Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:204:488906>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Agriculture University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET

Lana Šaban

**KARAKTERIZACIJA RURALNOG
KRAJOBRAZA SREDNJIH POLJICA
DONJEG TOKA RIJEKE CETINE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2016.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET
Diplomski studij krajobrazna arhitektura

Lana Šaban

**KARAKTERIZACIJA RURALNOG
KRAJOBRAZA SREDNJIH POLJICA
DONJEG TOKA RIJEKE CETINE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Branka Aničić
Neposredni voditelj: doc. dr. sc. Goran Andlar

Zagreb, 2016.

Ovaj diplomski rad je ocijenjen i obranjen dana _____ s ocjenom
_____ pred Povjerenstvom u sastavu:

1. Prof. dr. sc. Branka Aničić _____
2. Doc. dr. sc. Petra Pereković _____
3. Prof. art. Stanko Stergaršek, d.i.a. _____

SAŽETAK:

Potencijali i osebnosti ruralnog krajobraza Srednjih Poljica te kritični procesi koji ih danas obilježavaju, bili su poticaj izrade ovog rada. Cilj je karakterizacija ruralnog područja kroz pojedine okolišne sastavnice te s aspekta poljoprivredne proizvodnje i njegovog povijesno - ekonomsko – tehnološki uvjetovanog porijekla. Posebna pozornost obratila se na neosporne prirodne i antropogene kvalitete krajobraza Srednjih Poljica, koje uključuju postojeću netaknutu prirodu kanjona rijeke Cetine koji od davne 1963. uživa status zaštićenog prirodnog krajolika.

Istraživanje se sastoji iz teoretskog dijela (analiza prirodnih i antropogenih kvaliteta krajobraza uz opise i kartografske prikaze prirodnih kvaliteta područja) i terenskog dijela (detaljno prikupljanje terenskih podataka u svrhu rafiniranja granica krajobraznih područja, opisa karaktera te procjene stanja krajobraza).

Klasifikacija krajobraznih uzoraka i opisi rezultirali su izlaznom kartom krajobraznih uzoraka što je dodatno potvrdilo povijesna obilježja krajobraza i prirodnost (sinteza ekoloških i estetskih kriterija vrijednih kulturnih krajobraza). Ispitivanjem lokalnog stanovništva nastojala su se prepoznati i definirati stajališta, vrijednosti i potencijali područja kako bi se utvrdile smjernice za daljnje usklađivanje društvenih, proizvodnih, kulturnih i ekoloških interesa. Svim analizama prirodnih i antropogenih čimbenika i karakterizacijom područja u dvije razine (krajobrazna područja i uzorci) utvrdilo se da su Srednja Poljica od značajne važnosti za kulturne krajobraze Primorske Hrvatske. To dokazuju iznimni dijelovi područja kao što su pasike i suhozidne terase u dolini Cetine, što pospješuje prepoznatljivost prostora Srednjih Poljica. Razmatrano područje oduvijek je sastavni predmet ruralnog krajobraza, a važnost njegovog uređenja očituje se u cjelovitom i autentičnom načinu zadržavanja tradicionalne strukture i funkcionalnih obilježja.

Ključne riječi: ruralni krajobraz, Srednja Poljica, prirodni i antropogeni čimbenici, karakterizacija krajobraza

SUMMARY:

All of the potentials and distinctive richness of the rural landscape called “Srednja Poljica”, as well as the critical processes that defines them today, served as a main incentive for creating this study. The goal was to classify the rural area from the aspect of agricultural production, its historical, economic and technological origin as well as with the help of several environmental principles. Special attention was devoted to the undisputed natural and anthropogenic qualities of the landscape “Srednja Poljica”, which include existing intact nature of the Cetina river canyon that has been enjoying the status of a protected natural scenery since the year 1963.

Research consists of theoretical (analysis of natural and anthropogenic qualities of the landscape with descriptions and cartographic depictions of natural qualities of the area) and field part (thorough field data gathering for the purpose of refining the boundaries of the landscape area, description of its characteristics and the evaluation of landscape conditions).

Classification of the landscape patterns and its descriptions resulted in the output map of the landscape templates which additionally confirmed historical elements of the landscape and its naturalness (synthesis of ecologic and aesthetic criteria for valuable cultural landscapes). Interrogation of the local community was meant to identify and define perspectives, valuables and potentials regarding the area so that they can serve as a basis for creating guidelines for further adjusting the social, ecological, cultural and productive interests. With an in-depth study of natural and anthropogenic factors and with the classification of the environment on two levels (landscape areas and patterns), it has been confirmed that the “Srednja Poljica” is of significant importance for cultural landscapes of “Primorska Hrvatska”. Small karst fields and dry stone walls in the Cetina Valley serve as a proof for the statement above and they also represent recognizable features of the “Srednja Poljica”. Discussed territory has always been a part of rural landscape and the importance of its decoration manifests through holistic and authentic way of keeping the traditional structures combined with its functional features.

Key words: rural landscape, Srednja Poljica, natural and anthropogenic elements, landscape character assessment

SADRŽAJ:

1.	UVOD	1.str.
	1.1. Opis problema	2.str.
	1.2. Opis ciljeva	3.str.
2.	METODE RADA	3.str.
	2.1. Granica obuhvata i opći podaci Srednjih Poljica	4.str.
3.	OPISI I KARTOGRAFSKI PRIKAZI PRIRODNIH I ANTROPOGENIH ČIMBENIKA RURALNOG PODRUČJA SREDNJIH POLJICA	6.str.
	Prirodni i antropogeni čimbenici krajobraza:	
	3.1. Pokrov zemljišta	6.str.
	3.2. Prirodna vegetacija	9.str.
	3.3. Klima	10.str.
	3.4. Geologija i geomorfologija	11.str.
	3.5. Poljoprivreda (uzgojne kulture)	13.str.
	3.6. Povijesni pregled/povijesne karte	19.str.
	3.7. Recentna izgradnja	22.str.
	3.8. Prometna infrastruktura	23.str.
	3.9. Hidrologija	25.str.
	3.10. Zaštićene vrijednosti prirodne baštine	26.str.
	3.11. Arheologija	28.str.
	3.12. Uočene neformalne vrijednosti i baština	31.str.
	3.12.1. Regulirani tokovi i prirodni izvori	32.str.
	3.12.2. Kulturna baština (tradicajska gradnja, suhozidi)	34.str.
4.	PROCJENA KARAKTERA KRAJOBRAZA	40.str.
	4.1. Krajobrazna područja	41.str.
	- karta krajobraznih područja	41.str.
	- opis krajobraznih područja	42.str.
	4.2. Krajobrazni uzorci	47.str.
	- karta krajobraznih uzoraka	47.str.
	- opisi/fotografije krajobraznih uzoraka	48.str.
5.	PROSTORNE I VIZUALNE ANALIZE	53.str.
	5.1. Vizualno doživljajne analize, mapa i opis	55.str.
	5.2. Presjeci, skice	57.str.
6.	KARTA KULTURNIH, PRIRODNIH I DOŽIVLJAJNIH VRIJEDNOSTI	61.str.
7.	ISPITIVANJE STAVOVA LOKALNOG STANOVNIŠTVA O KVALITETAMA KRAJOBRAZA	62.str.
	7.1. Rezultati ispitivanja stanovništva	62.str.
	7.1.1. Opći podaci o ispitanicima	63.str.
	7.2. Interpretacija rezultata primjene metode intervjuja - rasprava	67.str.
8.	ZAKLJUČAK	67.str.
9.	LITERATURA	70.str.
10.	PRILOZI	72.str.

1. UVOD

Srednja Poljica dio su Poljičke Republike smještene na širokom području Omiške krajine izrazito neravnog terena, od ravnih zemljišta, blagonagnutih, brdovitih, do vrlo strmih planinskih grebena i udolina, tipično krškog reljefa. Specifične prirodne i antropogene atraktivnosti i kulturno - povijesne vrijednosti učinile su ovo područje jedinstvenim u Primorskoj Hrvatskoj. Spomenute prirodne kvalitete, ali na svojstven način zanimljive, dio su definicije kulturnih krajobraza Konvencije o svjetskoj baštini (*UNESCO, 1992.*) koju je sastavio P.J. Flower. Termin kulturni krajobraz obuhvaća raznolikost interakcija čovječanstva i njegovog prirodnog okoliša. Prirodni okoliš sa svojim karakteristikama i ograničenjima, zajedno s dubokim duhovnim odnosom stanovnika prema prirodi, snažno utječe na razvoj kulturnih krajobraza, zbog čega oni često odražavaju specifične metode održivog korištenja prostora (*UNESCO World heritage centre, 2010*). Primijenimo li definiciju na područje Srednjih Poljica možemo iščitati kako je kultivirani krajolik (kao dio sveukupnog kulturnog krajolika) oblikovan ljudskom rukom tijekom povijesti, a svojim očuvanjem do danas svjedoči o čovjekovom prebivanju u prostoru. Poljodjelski krajobraz karakterističan je za Srednja Poljica, a označuje krajobraz stvoren po potrebama i mjeri čovjeka, njegovim djelovanjem koji je kroz povijest izvršio optimalnu kategorizaciju prostora, što podrazumijeva vrtove i terase stvorene radi egzistencijalnih potreba; odnosno pretvaranja neplodnih padina u plodne terase. Upravo te terase i obrađivane površine na kojima su se u prošlosti najčešće podizali vinogradi i ratarske kulture, danas su uglavnom napuštene i prepuštene šumi koja se širi i dobiva svoj estetski i ekološki značaj. Poljica su dobila ime po malim obrađivim površinama – flišnim pojasevima, odnosno obrađivim agrarnim površinama usred okolnoga ljutog krša, pa ono svjedoči i o ratarskoj prošlosti i o načinu života poljičkih stanovnika. (*Trogrić, 2016.*) Bez obzira što razvoj ne može biti praćen poljoprivredom kao nekad, ovaj ruralni prostor ostaje prepoznatljiv po iznimnim dijelovima kao što su suhozidne međe u krškoj zaravni, pasike, suhozidne terase u dolini Cetine i specifična tradicijska naselja. Uslijed sporog napuštanja naselja i zaselaka, novi materijali poput betona često bi narušavali kamene strukture, no u slučaju brzog iseljavanja, ambijent bi ostao sačuvan, što doprinosi prepoznatljivosti prostora Srednjih Poljica. Brojni suhozidi koji su plod ljudskog rada osnovna su karakteristika prostora, nastali slaganjem lomljenog kamena koji se uzimao neposredno ili prikupljao krčenjem zemlje kako bi se izdvojila obrađiva površina. Suhozidi su povijesno vrijedni prostorni elementi jer su služili kao međe i razgraničenje posjeda,

obrubljivali su obradive površine, seoske putove, te prostore izvan zaselaka, koji su se koristili za sijanje žita ili kao ograde za stoku na otvorenom. Važno je osvijestiti stanovništvo koje se i danas oslanja na funkcionalne prostorne elemente, te potaknuti ostalo građanstvo i vlasti da se unatoč velikoj brojnosti tih suhozida izvrši valorizacija u cijelosti i kritički razmotre mogućnosti za njihovu daljnju upotrebu i/ili očuvanje. Time se povećava i vrijednost krajobraza, kako u kulturnom tako i doživljajnom smislu, jer je prostor određen jedinstvenim, karakterističnim i štovanim elementima u duhu mjesta (*genius loci*). Područje je bogato vodenim elementima; bunarima, tokovima i izvorima koji su značili život, a pripadali su pojedinim zaseocima ili kućanstvima. Sve do uvođenja vodovoda u Srednja Poljica, stanovništvo se oslanjalo na izvorište na Studencima koje je zadovoljavalo njihove potrebe.

Ovaj rad obuhvatit će istraživanje kulturnog krajobraza koji ilustrira razvitak ljudske zajednice i njihova prostornog okruženja tijekom vremena, pod vanjskim i unutarnjim utjecajem fizičkih ograničenja i mogućnosti koje su određene njihovim prirodnim okruženjem pod utjecajem socijalnih, gospodarskih i ostalih poticaja. (*P.J. Flower*). Istraživanje ovog ruralnog krajobraza utemeljeno je na tradicijskim elementima i načinima kako je ljudska djelatnost ugrađena u prirodni okoliš, te kako je okoliš uvjetovao načine korištenja zemljišta, a karakterizacijom prostora utvrdit će se količina tradicionalnog uzorka i kulturnih elemenata koji prethode integritetu veze ljudi koje su ostvarili sa svojim okolišem.

1.1. OPIS PROBLEMA

Glavna motivacija za pristup ovom radu su neistraženost spomenutih vrijednosti te njihova degradacija u smislu zapuštanja i neiskorištavanja, što rezultira promjenom krajobraza i gubljenjem identiteta mjesta. Osnovni problemi koji proizlaze iz trenutnog stanja krajobraza i razvojnih interesa Srednjih Poljica su:

- ubrzani proces deagrarizacije zbog teških uvjeta uslijed geomorfoloških karakteristika, odnosno boginjavog krša i otežanog pristupa,
- ubrzan proces sukcesije prirodne vegetacije i promjene izvornog načina korištenja,
- zapuštanje poljoprivrednih površina i usitnjavanje zemljišta,
- degradacija tradicionalne graditeljske baštine, zapuštanje znanja i tehnika gradnje,
- nedovoljno istraženo područje i nedostatak adekvatne baze podataka koje bi pomogle u daljnjim istraživanjima i odlukama u prostoru,

- gospodarenje prostorom usmjereno je na kratkoročne vlastite interese, umjesto razmišljajući dugoročno i višegeneracijski,
- nepoznavanje potencijala za uzgoj novih kultura,
- neprepoznato i neiskorišteno područje kao turistički resurs.

1.2. OPIS CILJEVA

Iz navedenih problemskih ishodišta proizlaze ciljevi rada:

- upoznati se za značenjem prostora i utvrditi utjecaj prirodnih i antropogenih čimbenika, te razumjeti značaj promjena u sustavima na ljude i okoliš,
- izrada inventara/registra tradicionalnih graditeljskih poljoprivrednih elemenata,
- izvršiti identifikaciju i klasifikaciju promatranog teritorija na dvjema razinama: krajobrazna područja i krajobrazni uzorci,
- identifikacija poljoprivrednih krajobraznih uzoraka na području Srednjih Poljica,
- izvršiti kategorizaciju krajobraznih područja prema njihovim vizualnim kvalitetama; procijeniti kvalitete i osjetljivosti utvrđenih područja te prepoznati iznimne i degradirane krajobraze,
- utvrditi značajne preferencije ispitanika kod vrednovanja različitih tipova krajobraza i mogu li se stavovi povezati s određenim tipom, karakteristikama ili kvalitetama krajobraza.

2. METODE RADA

Metoda rada obuhvatit će kabinetsko i terensko istraživanje. Preliminarno istraživanje obuhvatit će analizu prirodnih i antropogenih čimbenika krajobraza šireg regionalnog područja, s posebnim naglaskom na kvalitete područja Srednjih Poljica. Obradivat će se čimbenici (kroz opise i kartografske prikaze) koje će biti sagledane i definirane kroz sastavnice: pokrov zemljišta, klimatskih uvjeta, geologije i geomorfologije, pedologije, hidrologije i područja prirodnih i antropogenih vrijednosti. Korištenjem statističkih podataka dostupnih na službenoj internetskoj stranici Splitsko-dalmatinske županije te prostornih prikaza iz dostupnih prostorno planskih dokumentacija i stručnih podloga (DZZP, 2007.), internetskih stranica Agencije za zaštitu okoliša (AZO) i Corine Land Cover (CLC), biti će definirani opći podaci o prostoru i granica obuhvata obrađivanog lokaliteta.

Slijedit će terensko istraživanje i prikupljanje podataka u svrhu izrade registra ruralnih krajobraza, a rezultati će biti grafički i kartografski prilozi na dvjema razinama: krajobraznim područjima i krajobraznim uzorcima. Pomoću vizualne i estetsko-percepcijske analize i skica interpretirat će se informacije krajobraza. Za potrebe izrade grafičkih prikaza i prostornih analiza koristit će se računalni programi QGIS, AutoCAD i F4map Demo - Interaktivna 3D mapa.

Nadalje, slijedit će razgovor s lokalnim stanovništvom s ciljem utvrđivanja elemenata ili područja krajobraza koje prepoznaju kao važna/značajna za Srednja Poljica, njihov odnos prema krajobrazu kao i prepoznavanje opterećenja, koja utječu na prirodnost i potencijale određenih područja. Stavovi stanovništva će se obraditi kroz njihove kriterije vlastitih potreba za utvrđivanje vrijednih područja.

2.1. GRANICA OBUHVATA I OPĆI PODACI SREDNJIH POLJICA

Poljica se nalaze u cijelosti na području Splitsko-dalmatinske županije pod lokalnom samoupravom Grada Omiša. U zaleđu se prostiru preko planine Mosor do Cetine ispod Garduna blizu Trilja, a u odnosu na planinu Mosor dijele se na Gornja, Srednja i Donja Poljica.

Naselja u Poljičkoj Republici su slijedeća od sjeveroistoka prema jugozapadu:

Gornja Poljica čine današnja mjesta: Donji Dolac, Putišići, Srijane, Gornji Dolac i Trnbusi. Srednja Poljica uključuju današnja mjesta: Donje i Gornje Sitno, Srinjine, Tugare, Dubrava, Naklice, Gata, Zakućac, Čišla, Ostrvica, Zvečanje, Smolonje, Kostanje, Seoca i Podgrađe. Primorska, odnosno Donja Poljica čine mjesta: Podstrana, Jesenice, Dugi Rat i Duće.

Slika 1.: Položaj područja istraživanja unutar Splitsko-dalmatinske županije (Geoportal DGU, 2016.)

U ovom radu istraživat će se prvenstveno Srednja Poljica sa najzastupljenijim mozaikom poljoprivrednih površina, u odnosu na okolna područja, prilagođenim krškoj zaravni izraženim terasama i suhozidima, karakterističnim selima koje cijelo vrijeme prate Donji tok rijeke Cetine sve do ušća kod Omiša, i to istočno od Omiša. Drugim riječima, promatrano područje (slika 1.) obuhvatit će slijedeća mjesta: Podgrađe, Kostanje, Smolonje, Zvečanje, Ostrvicu, Zakućac, Čislu i Gatu.

Slika 2.: Prateća karta opisa granice obuhvata područja istraživanja (Geoportal DGU, 2016.)

Granice obuhvata istraživanog područja Srednjih Poljica utvrđene su pregledom generalnog urbanističkog plana i temeljem označenih katastarskih općina na digitalnom katastarskom planu (*geoportal.dgu.hr*), kao što je prikazano na slici 2. Granica započinje u naselju Podgrađe na tzv. "vratima kanjona" gdje se nalazi i HE Kraljevac (1). Granica obuhvata prati obalu rijeke Cetine koja je ujedno i administrativna granica naselja Podgrađe i južnu granicu naselja Kostanje (2). Zatim granica prolazi uz naselje Zvečanje te nastavlja pratiti obalu rijeke (3). Iduće naselje koje obuhvaća donji tok rijeke je Zakućac (4) te se granica podiže sjevernije na najzapadniju točku promatranja, naselje Gata (5). Potom se granica istim smjerom prema istoku vraća nazad na većim nadmorskim visinama planine Mosor (6). Od Čisle nastavlja se na gornju granicu Zvečanje koje graniči sa Gornjim Poljicama (7). Dolaskom do najvećeg promatranog područja Kostanje na sjeveru granica postaje razgibanija (8). Spuštajući se južnije, granica Podgrađa ponovno prati kanjon rijeke i vraća se prema početnoj točki. Time je definirana granica obuhvata od ukupno 51,3km².

U tablici koja slijedi predstavljeni su opći podaci o istraživanom području (*Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske*), tj. o prostoru Srednjih Poljica istočno od Grada Omiša:

Županija	Splitsko - dalmatinska	
Grad	Omiš	
Naselje	Površina	Broj stanovnika (2011.)
Čisla	5,1 km ²	302
Gata	12,4 km ²	567
Kostanje	9,8 km ²	605
Ostrvica	3,5 km ²	196
Smolonje	3,8 km ²	79
Podgrađe	7,9 km ²	280
Zakučac	2,7km ²	148
Zvečanje	6,1 km ²	202
Ukupna duljina	18 km	
Nadmorska visina	0 - 1127 m n. v. / srednja vrijednost: 200 m n. v.	
Dužina Cetine promatranog područja	21 km / od HE Kraljevac do ušća	

Tablica 1.: Opći podaci o istraživanom području (DZS, 2011.)

3. OPISI I KARTOGRAFSKI PRIKAZI PRIRODNIH I ANTROPOGENIH ČIMBENIKA RURALNOG PODRUČJA SREDNJIH POLJICA

U ovom poglavlju definirane su i opisane sastavnice prirodnih i antropogenih čimbenika prostora i identiteta krajobraza čije je poznavanje relevantno za razumijevanje istraživanog područja. Stoga su najprije razmatrane prirodne sastavnice, na koji način se u prostoru očituje njihovo djelovanje, a potom su utvrđeni i opisani antropogeni čimbenici čije se sličnosti i razlike vide u novije vrijeme.

3.1. POKROV ZEMLJIŠTA

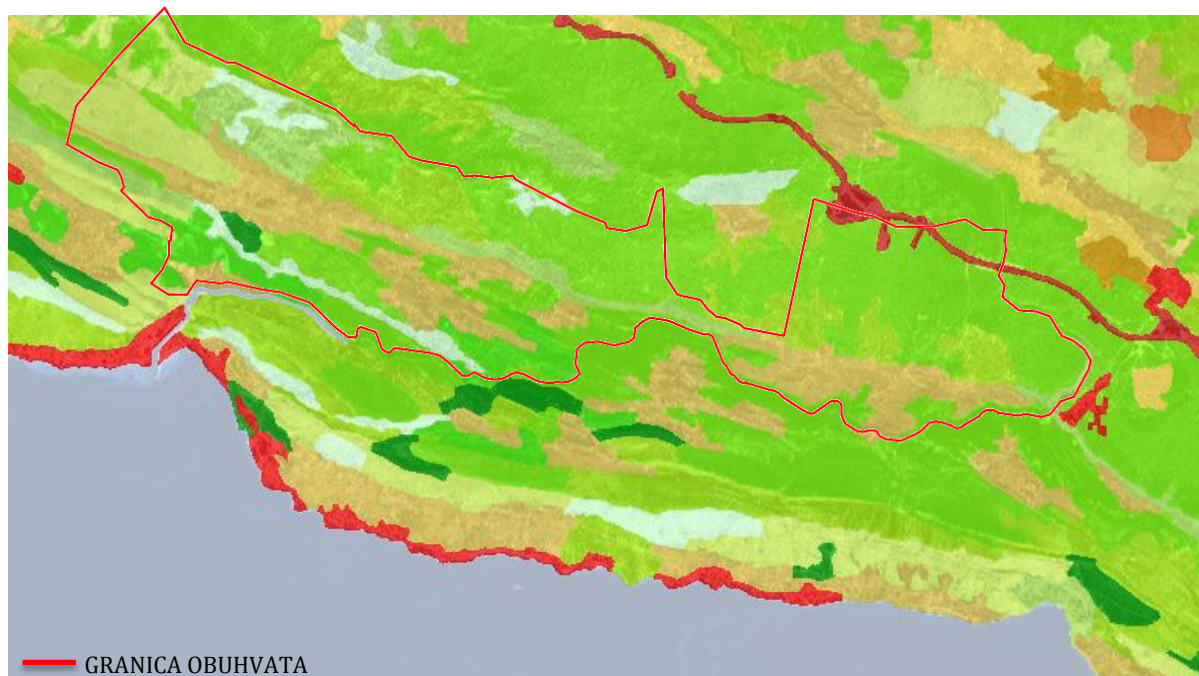
Pokrov zemljišta podrazumijeva podatke čime je zemljište pokriveno, a odnosi se na šume, poljoprivredne usjeve, travnjačku ili grmoliku vegetaciju, vodu, prometnice, naselja i sl. Karta pokrovnosti zemljišta ukazuju na način korištenja zemljišta i na stupanj prirodosti nekog područja. **CORINE Land Cover Hrvatske (CLC CRO)** je projekt koji rezultira bazom podataka o pokrovu zemljišta prema CORINE nomenklaturi koja objedinjuje podatke

cijele Europske zajednice te predstavlja temeljni referentni set podataka za prostorne i teritorijalne analize. Korištenje i upravljanje bazom podataka povjereno je Agenciji za okoliš i prirodu koja je odgovorna za njeno održavanje. Definirana CLC nomenklatura uključuje 44 klase, raspoređene u 3 razine (I., II. i III. klasa), od kojih svaka opisuje različiti pokrov zemljišta. (CORINE, 2012.) Ovim prikazom želi se ukazati na evidentirano stanje pokrova zemljišta i udio CLC klasa na području Srednjih Poljica, kako bi se kasnije usporedila i procijenila promjena pokrova na pojedinom terenu te korištenja prirodnih resursa.

Pet klasa prve razine su:

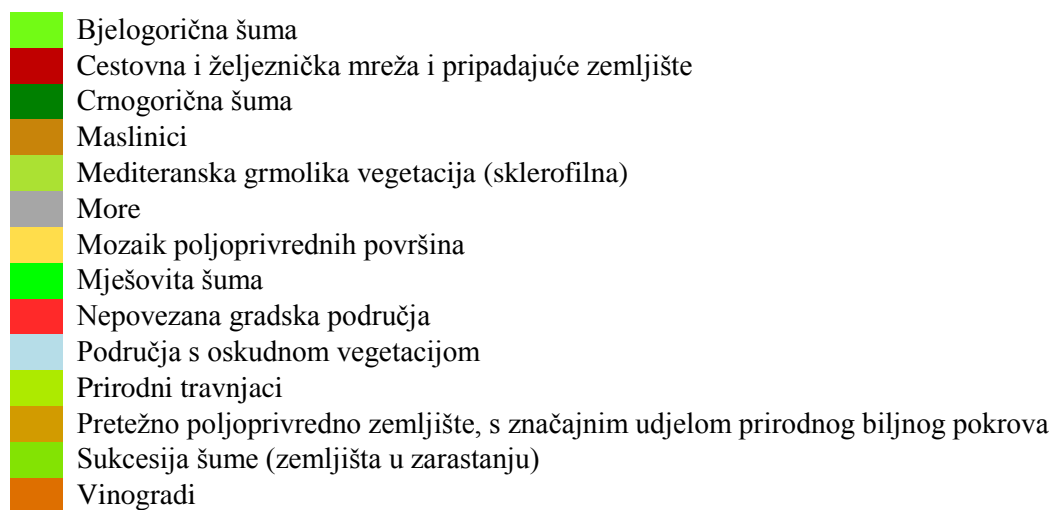
1. Umjetne površine
2. Poljodjelska područja
3. Šume i poluprirodna područja
4. Vlažna područja
5. Vodene površine

Prilikom izrade baze na području Republike Hrvatske od ukupno 44 definiranih klasa detektirano je 39 klasa za CLC 2000, odnosno 40 klasa za CLC 2006.

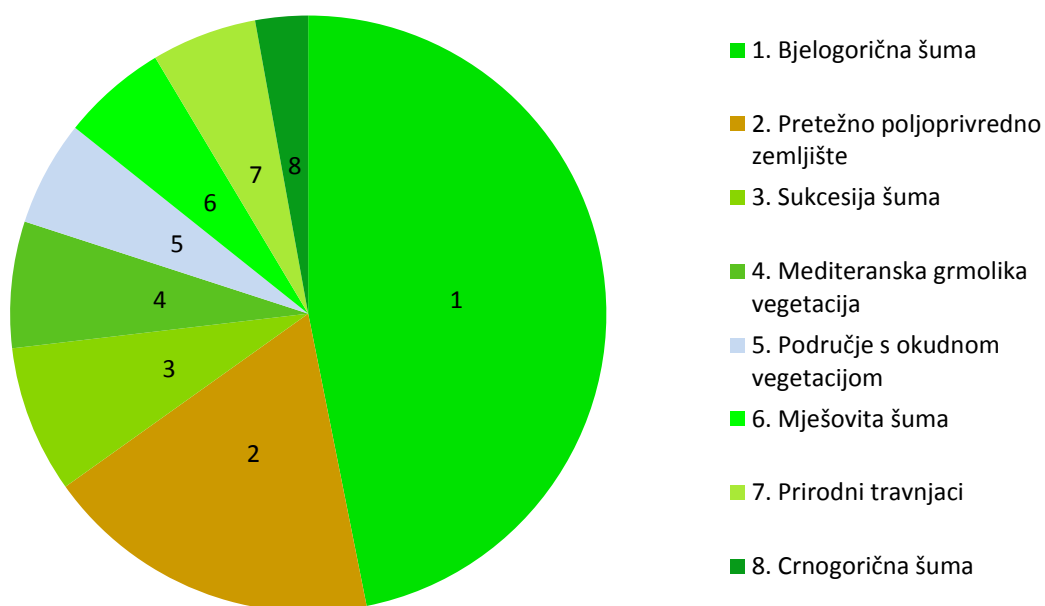
Slika 3.: Površinski pokrov Poljica, CORINE Land Cover 2012, (AZO)

Legenda III. klase:

Na području istraživanja detektirano je 14 CLC klasa (slika 3.). Iz kartografskog prikaza iščitava se dominacija bjelogorične šume u integraciji sa sukcesijom šume te pretežno poljoprivredna zemljišta (s značajnim udjelom prirodnog biljnog pokrova). Od preostalih klasa na prostoru najprisutnija su područja crnogorične i mješovite šume, a zatim područja mediteranske grmolike vegetacije i područja s oskudnom vegetacijom. Može se zaključiti da područje obilježavaju visoke prirodnosti (šume i ostala vegetacija) i s druge strane kultivirani prostori (s nasadima maslina i raznih povrtnih kultura).

Udio površinskog pokrova Srednjih Poljica

3.2. PRIRODNA VEGETACIJA

Spomenuti podatak pokrova zemljišta posljedica je (bio)fizičkih obilježja zemljine površine (često je povezan s ekosustavima) i govori o tome čime je određeno zemljište pokriveno prema kojoj se određuju strukture tipova pokrova većih površina (najmanje širine 100 m), a prirodna vegetacija predstavlja kulture na nekoj površini ne vodeći računa na koji se način to zemljište koristi, odnosno skup svih biljnih zajednica nekog područja. Sastav i raščlanjenost vegetacije određuje izgled, a uvelike i gospodarski značaj nekoga područja. Biljni pokrov nastao bez čovjekova utjecaja jest *primarna* ili *prirodna* vegetacija. (HE, 2016.) Tekst koji slijedi preuzet je i prilagođen ovom radu iz *Elaborata o inventarizaciji i praćenju stanja herpetofaune Mosora* iz 2010. godine. Biljni svijet planine Mosora, pa tako i Poljica, pripada flori dinarskog pojasa i sadrži submediteranske i mediteranske florne elemente. Zbog neravnomjernog rasporeda padalina i dužih vrućih ljeta, u njima je raširena biljna zajednica prilagođena sušnom razdoblju ljeta i blagim kišnim zimama. Oni grade tipičnu mediteransku vegetaciju drveća i grmlja koji se smjenjuju ovisno o nadmorskoj visini, vrsti podloge, jačini sunčeva osvjetljenja, izloženosti vjetru te o drugim ekološkim faktorima. Iako se radi o mediteranskom području, razlikujemo tri glavna pojasa ovisna o nadmorskoj visini. Tipične drvenaste i poludrvenaste elemente makije odnosno pseudomakije; koje nalazimo po najnižim južnim, ali i u podnožju sjevernih mosorskih obronaka, su stabla i grmovi najnižeg vazdazelenog pojasa, kao što su česmina (*Quercus ilex*), alepski bor (*Pinus halepensis*), zimzelena tršlja (*Pistacia lentiscus*), mirta (*Myrtus communis*), brnistra (*Spartium junceum*) i dr. Slijedeća dva viša vegetacijska pojasa pripadaju šumama hrasta medunca (*Quercus pubescens*), no mjestimično je to drvo eksploatirano za ogrjev, pa je od njega ostala makija, od kojih niži pripada pojasu bjelograbića (*Carpinus orientalis*), ujedno i najrasprostranjenijeg, i proteže se otprilike do 800 m nadmorske visine. Čine ga šumarci, šikare ili, pak, garizi čije dominantne vrste su uz bjelograbić listopadna smrdljika (*Pistacia terebinthus*), drača (*Paliurus spinachristi*), crni jasen (*Fraxinus ornus*), makljen (*Acer monspessulanum*) i drijen (*Cornus mas*), a rastu u formi niskih ili visokih grmova te stabala. U zadnje vrijeme vegetacija na okolnim brežuljcima se obnavlja jer se drvo manje siječe, a manje je i sitne stoke. Veća stabla uspijevaju uglavnom samo po kotlinama ili u nižim oblastima gdje je količina zemlje izdašnija. Niži grmovi i drvenaste biljke ovog pojasa poput smrike (*Juniperus oxycedrus*) i gluhača (*Juniperus phoenica*) zajedno s vrijesom (*Calluna vulgaris*) i bušinom (*Cistus villosus*) formiraju sveze garige. Iznad 800 m nalazi se visinski pojas medunca s

crnim grabom (*Ostrya carpinifolia*), koji je poznat i kao mediteranski brdski pojas (Bedalov i Šegulja 1983). Uz crni grab tu su još brdski brijest (*Ulmus glabra*), crni jasen (*Fraxinus ornus*), mušmulica (*Cotoneaster vulgaris*) i pustena (*Cotoneaster tomentosus*). Na rjeđim vlažnijim lokacijama mjestimice raste i poljski jasen (*Fraxinus excelsior*).

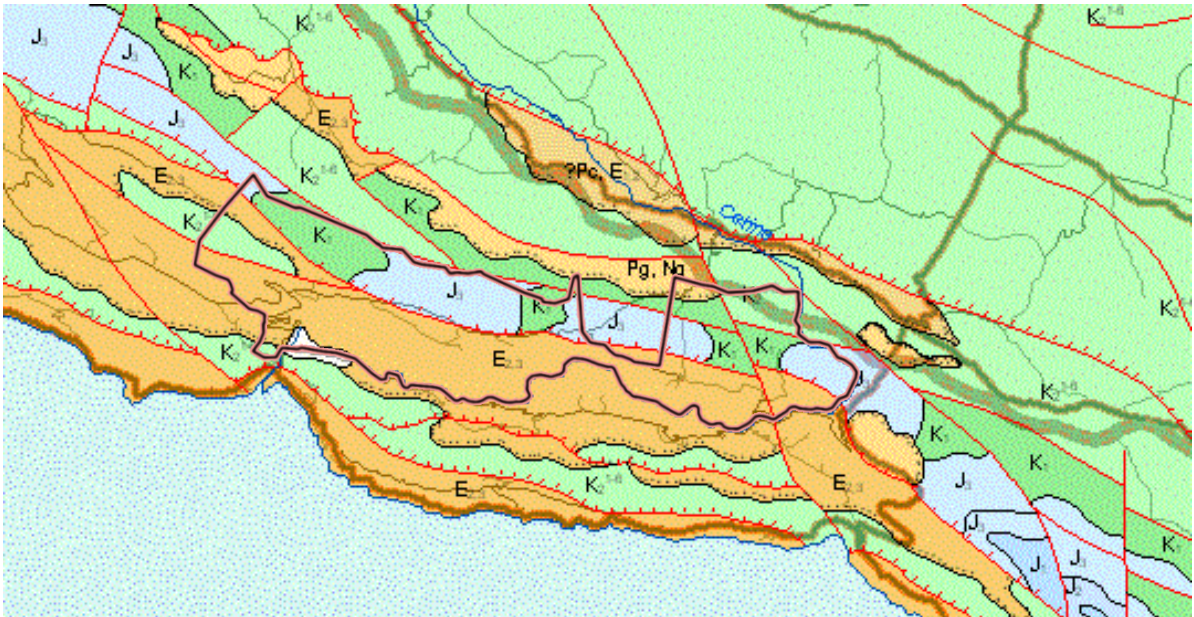
3.3. KLIMA

Sa relevantne internetske stranice Grada Omiša, preuzeti su podaci o klimatskim značajkama značajni za prostor Srednjih Poljica. Planinske barijere priobalja priječe veći utjecaj mediteranske klime na područje Dalmatinske zagore, te prevladava kontinentalna klima s oštrim i vrlo hladnim zimama i vrućim ljetima s čestim lokalnim pljuskovima. Temperatura najhladnijeg mjeseca se kreće između -3°C i $+18^{\circ}\text{C}$, dok je srednja temperatura najtoplijeg mjeseca veća od 22°C . Temperature ispod 0°C pojavljuju se od listopada do svibnja, uobičajene su od -10°C . Količina oborine se postupno povećava od pučine prema zaobalju, odnosno s povećanjem nadmorske visine. U Dalmatinskoj zagori najviše količine oborine padne tijekom jeseni, a najmanje tijekom ljetnog razdoblja. Pojava snijega, posebno na većim nadmorskim visinama je normalna pojava. Na Dinari, Kamešnici i Biokovu visina snježnog pokrivača je viša od 3 m. Mikroklima Poljica pripada mediteranskoj biogeografskoj regiji RH. sa mediteranskom klimom s vlažnim i kišnim zimama i vrućim suhim ljetima, a u velikoj mjeri su pod utjecajem rijeke Cetine. Kroz kanjon rijeke Cetine dolazi konstantan priljev svježeg hladnog zraka iz zaleđa Omiša. Zahvaljujući tome, Poljica su uvijek nekoliko stupnjeva hladnija od susjednih mjesta, što je vrlo korisno u vrućim ljetnim noćima, ali ne toliko dobrodošlo tijekom zime, pogotovo kada puše bura. Takva klima i organizmi doprinose dostignutom stadiju razvijenosti i kvaliteti krških tala u sprezi s ostalim faktorima koji neposredno utječu na karakter krajobraza (evidentirane biljne zajednice, vrijedni resursi tla, vode itd.), odnosno uzorak koji se javlja zbog određenih kombinacija različitih komponenata. Kroz utjecaj padalina klima doprinosi procesima spiranja i acidifikaciji tala, te dolaze promjene u krškim tlima koja postaju dio specifičnog krškog krajolika. Struktura vegetacije koja izravno utječe na količinu humusa i kvalitetu hranidbenog sustava tala na kršu posljedica je karaktera krajobraza koji prikazuje degradacijske oblike submediteranske vegetacije raširenih na najvećem dijelu nekadašnjih pašnjaka i kamenjara, a dijelom i ratarskih zona. Takva klima pogoduje sklerofilnom grmlju i makiji, koji mogu održavati vlažnost tijekom sušnih ljetnih mjeseci. Klimom je posebno naglašena oskudica vode, toliko karakteristična za

krš, da je krajobraz obilježen izrazitom fragmentacijom malih posjeda kao posljedica (ne)mogućnosti lokalnih (mikro)uvjeta prirodne sredine. Snježne oborine traju vrlo kratko i nezamjetno, jer strujanje zraka s mora u nižim područjima pogoduje njegovom brzom otapanju. Zahvaljujući svom položaju ispod visokih obalnih planina, najpoznatiji i najsnažniji je sjeveroistočni vjetar bure. To osobito vrijedi za istočni dio Omiške rivijere (od Omiša do Piska), gdje je snaga vjetra dodatno pojačana planinom Biokovo. Zapadni dio rivijere (od Omiša do Podstrane) je dobro zaštićen od sjevernih vjetrova, a klima je puno toplija za vrijeme hladnih i vjetrovitih zimskih dana. Drugi vjetar koji pomaže u održavanju povoljne klime je jugoistočni vjetar jugo.

3.4. GEOLOGIJA I GEOMORFOLOGIJA

Promatrajući poprečni presjek primorske padine Omiške dinare izdvajaju se tri paralelne morfološke cjeline (zone): obalska naplavina - niska zona s plodnom zemljom koja se terasasto spušta prema moru, iznad nje, fliška padina - kamena zona visoka oko sto metara i konačno, treća zona tj. vapnenačko bilo, krška visoravan široka oko 500 metara. Pod utjecajem geološkog sastava, reljefa, klime i vegetacije, sukladno trima geomorfološkim cjelinama primorske padine, na svakoj od njih razvili su se i specifični tipovi tla. Vapnenac je podložan kemijskom otapanju pri čemu u pukotinama i šupljinama zaostaju neotopivi mineralni sastojci, tlo crvenica („terra rossa“). Kako je udio mineralne komponente u vapnencima relativno malen, svega 1-3% unatoč trajanju kemijskog rastvaranja od više desetaka tisuća godina u krškim pukotinama i šupljinama što uvjetuje razvoj boginjavog krša koji je karakterističan za područje Srednjih Poljica, te s nakupinama relativno malo crvenice koja omogućuje obrađivanje tla, ostavlja jedinstvene geomorfološke lokalitete. Dominantna obilježja krške prirodne sredine i njezine implikacije, kao što su npr. tipični krški reljefni (dulibe, dočići) i hidrografski (lokva, bunar) oblici i njihovo specifično korištenje uvjetovali su prilagodbu svakodnevnom životu. Crvenica je ipak dala podlogu za širenje vegetacijskog pokrova čijim su se posredovanjem na površini iznad crvenice razvili smeđe tlo i crnica. *(Poljička planina - Dinarsko gorje)*

Slika 4.: Geološka karta Hrvatske 1:300.000, Omiško zaobalje (izvor: <http://webgis.hgi-cgs.hr/gk300/default.aspx>)

LEGENDA: E - FLIŠNE NASLAGE (srednji i gornji eocen)
 J - VAPNENCI I DOLOMITI (gornja jura)
 K1 - VAPNENCI I DOLOMITI (donja kreda)
 K2 - RUDISTNI VAPNENCI (cenoman - mastriht)
 Pg, Ng - VAPNENAČKE BREČE (paleogen, neogen)

Iako planinu Mosor opravdano smatramo primorskom planinom, ne spušta se do mora, već između njegovih južnih padina i Bračkog kanala stoji pravilna kosa dužine gotovo 30 km, širine svega 2 km a visine 400-800 m kroz koju protječe rijeka Cetina, koja je svojim tokom stvorila dvije planine: Poljičku planinu i Omišku Dinaru (HPD Mosor, 2010.). Sastavljena je od dolomita srednje krede, rudistnog vapnenca gornje krede (glavno kamenje planine Mosora), eocenske breče i konglomerata s numulitima te smeđeg foraminifernog vapnenca srednjeg eocena koji leži na brečama ili zadire u njih (slika 4.). Njegova masa sadrži još pločasti laporasti vapnenac i pjeskoviti laporasti fliš. Tektonski se na Mosoru razlikuje serija prigorskih kosa, koju čine poljička, sridivička, brišinska, gradačka, studenička i makirinička kosa ili bora, i visokogorska glavna antiklinala. Specifičnim krškim oblicima osobito je bogata okolina vrha Ljublján gdje su žljebovi ponegdje duboki oko 6-7 m. Uz male, zemljom crljenicom pokrivene vrtače, razasute su i one bez zemljane podloge. (Elaborat o inventarizaciji i praćenju stanja herpetofaune Mosora, 2010.) Specifični geološki i geomorfološki odnosi utjecali su na izrazitu lokalizaciju nepropusnih zona, te na pružanje glavnih obradivih zona, obrasce lokacije naselja i organizaciju života u zagorskom kršu. (Cvitanović M., Durbešić A., Fuerst-Bjeliš B)

3.5. POLJOPRIVREDA (UZGOJNE KULTURE)

Klima Poljičke planine pogoduje uzgoju mediteranskih kultura, tako da se na obroncima brda nalaze polja (povrtlarstvo), voćnjaci (rogači, agrumi, breskve), i vinogradi. Od kultiviranih biljaka najrasprostranjenija je vinova loza, smokva i maslina. U predjelima škrapa gdje prevladava crnica, koja je bogata humusom, šupljikava za vodu i zrak što pospješuje njenu plodnost, u nedavnoj prošlosti bila je to i višnja maraska, no ona je gotovo potpuno iščezla, dok je sadnja trešanja i maslina u ponovnom porastu. Na sjevernoj strani u podnožju brda prevladava glinasto bijelo plodno tlo, a u samim brdima ispiranjem vapnenca nastala je crvenica. Do najistočnije točke Poljica, Podgrađa, dolazi se preko Zvečanja i Kostanja, nad kojima je Kostanjska ljut s minijaturnim vinogradima gdje se sačuvala izvorna loza debelih niskih panjeva kojima je odolijevala mosorskoj buri.

Tipovi poljoprivredne djelatnosti:

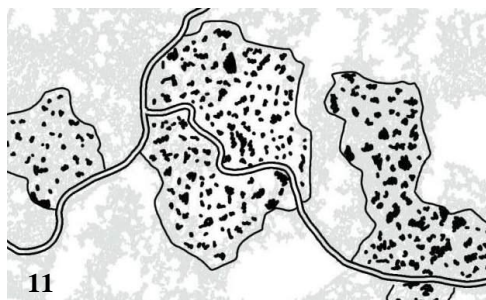
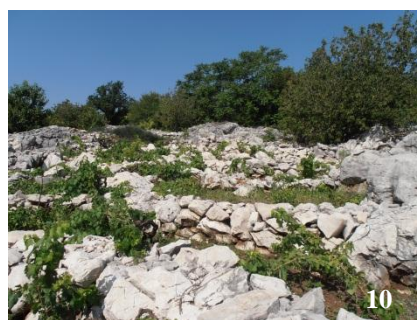
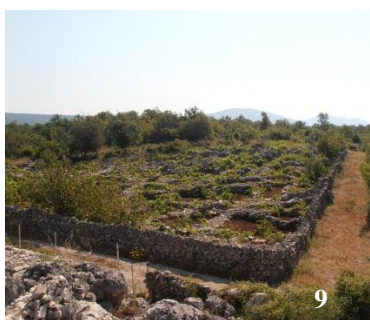
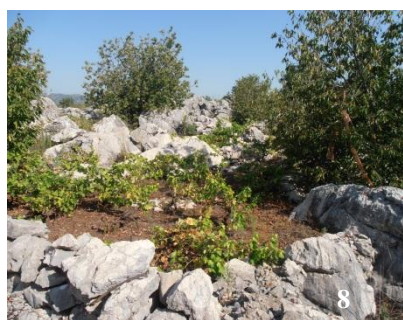
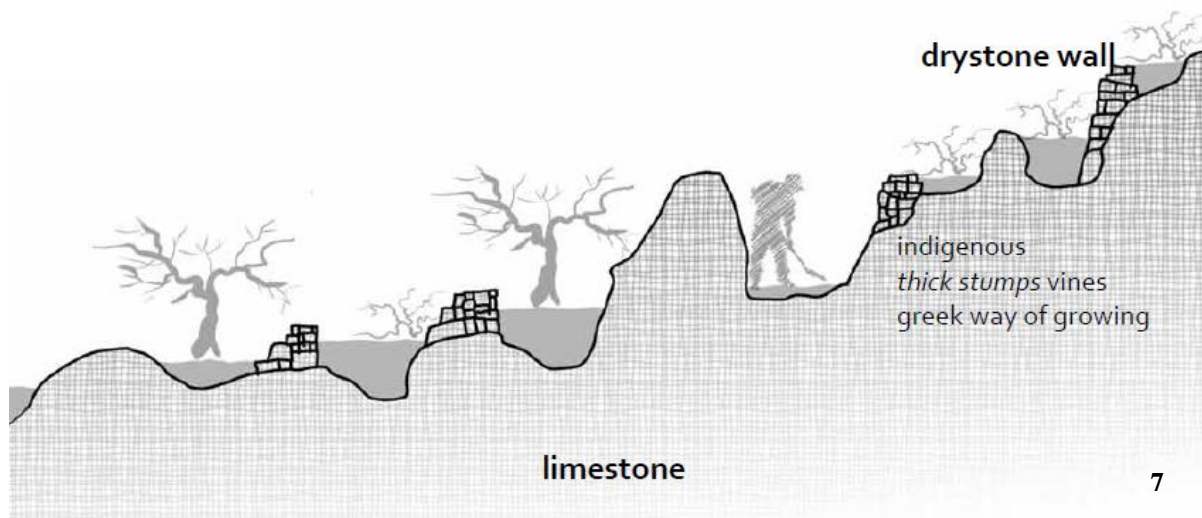
Vinogradi se najčešće pojavljuju unutar plitkih pravilnih terasiranih polja na brežuljcima te u pasikama - mali lazi (polja) - komad obradive zemlje koji bi ostao između gomila suhozida, koja se nalaze u boginjavom kršu koji je korišten na način da se u prirodnim depresijama u kršu između kamenja u kojima se donosilo tlo vrši uzgoj kultura, između ostalog i vinova loza koja je danas najviše zastupljena. Svojim izgledom djeluju veoma organsko, nepravilno i razbacano.

Slika 5.: Vinograd na pravilnim terasama (Zvečanje)

Slika 6.: Vinograd u poluomeđenom pravilnom polju (Kostanje)

Slika 7.: Poprečni presjek načina gradnje "pasika" (Andlar G., Aničić B.)

Slika 8.: Pasika, kultivirani boginjavi krš

Slika 9.: Ograđeni vinograd u pasikama

Slika 10.: Vinograd u terasastim pasikama

Slika 11.: Ograđene krške krčevine, kultivirani boginjavi krš (Andlar G., Aničić B.)

Maslinik se pojavljuje u pravilnim poljima - omeđena pravilna polja, neomeđena pravilna polja, pravilne i nepravilne terase. Masline se rjeđe pojavljuju u slobodnom rastu unutar krčevina te u kombinaciji s vinovom lozom.

Slika 12.: Maslinici na pravilnim plitkim terasama

Slika 13.: Maslinik u pasikama

Slika 14.: Maslinik u dolcu (Kostanje)

Slika 15.: Slobodan maslinik u kombinaciji s vinovom lozom na plitkim pravilnim terasama

Slika 16.: Slobodan maslinik unutar kružnih dijelova na travnatoj površini

Slika 17.: Maslinik u pravilnom omeđenom polju

Oranice i povrtnjaci nalaze se na ravnijim područjima uz naselja, u dolcima radi lakše obrade i pripremanja tla, uz potoke, i td. Tlo pripremljeno za korištenje uglavnom se pojavljuje u pravilnim oblicima polja podno planina koja su obično omeđena, i na terasama uz naselja, dok su uz rijeku na nižim nadmorskim visina, oranice manje i nepravilnije. Povrtnjaci

dolaze na pravilnim omeđenim poljima, češće uz naselja, a oni zapušteni mogu se naći i u ograđenim nepravilnim formama. Od prisutnih vrsta na povrtnjacima, najčešće se uzgaja kelj, blitva, špinat, tikvice, cvjetače, krumpir i luk.

Slika 18.: Plitko terasirana polja povrtnjaka u Smolonju uz potok Drvenik

Slika 19.: Pravilno poluomeđeno polje kukuruza u Zvečanju

Slika 20.: Pravilno polje statica u Kostanju

*Slika 21.: Nepravilno omeđeni povrtnjak u Kostanju
uz rijeku Cetinu*

*Slika 22.: Pravilna omeđena oranica u Kostanju
uz rijeku Cetinu*

*Slika 23.: Pravilno poluomeđeno polje žita u
Kostanju*

*Slika 24.: Pravilna terasirana polja povrtnjaka u
Podgrađu*

Slika 25., 26., 27.: Omeđena i neomeđena pravilna polja u Gatima

Voćnjaci su smješteni podno planina na ravnijim dijelovima (niže nadmorske visine) i pojavljuju se u formi omeđenih i neomeđenih pravilnih polja. U Srednjim Poljicama, kao i u drugim dijelovima Dalmatinske voćarske regije, prevladava šljiva, uz značajni udio trešnje i breskve, jabuke, višnje i oraha, te mali udio marelice. Kao soliteri ili manje grupe javljaju se smokva i murva.

Slika 28.: Nasad bresaka u omeđenim pravilnim terasiranim poljima, Smolonje

Slika 29.: Nasad bresaka u neomeđenom nepravilnom polju, Ostrvica

Slika 30. i 31.: Nasad višanja i bresaka u neomeđenom pravilnom polju, Čisla

3.6. POVIJESNI PREGLED / POVIJESNE KARTE

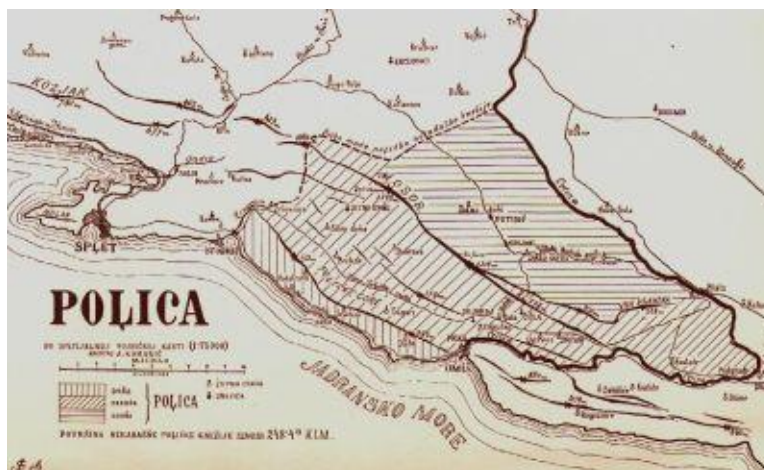
Po zemljopisnoj strukturi Poljica se odlikuju iznimnom ljepotom i bogatom povijesnom prošlošću. Poljička Republika nekada je imala ulogu upravno-političkog položaja kao samostalna seljačka republika od 13. stoljeća. Na čelu republike bio je knez, kojeg se biralo na godinu dana, a vrhunac kulturnog dosega je Poljički statut iz 1440. godine. U njemu je kroz 116 Članaka prikazano stanje u svim oblastima društvenog i gospodarskog života srednjovjekovnih Poljica, odražavajući društveno ustrojstvo poljičke zajednice u razvijenom srednjem vijeku; o životu u kućnim zajednicama, nasljeđivanju, odnosu poljodjelstva i stočarstva, zaštiti od divljih životinja, vrijednostima pokretnina i nekretnina, održavanju javnih puteva, trgovini, o spolnome moralu, klevetama, zlostavljanju žena, itd. Statut razlikuje povlašteni sloj Poljičana, koji se dijelio na *didiće* i *vlastelu (ugričiće)*, i neplemenite stanovnike općine, *pučane* (slobodni seljaci), *kmetiće* (ovisni seljaci, obrađivači zemlje plemenitih Poljičana) i *vlahe* (stočare). Određeni su međusobni odnosi između zavisnog seljaka (kmetića) i vlasnika zemlje, te nisu bili vezani nikakvim posebnim ugovorom. Plemička vlast nad kmetovima bila je ograničena jer nisu mogli samostalno donositi posebne norme za svoje podložnike. Slobodni seljaci (pučani) bili su najbrojnija staleška kategorija u srednjovjekovnim Poljicima, te je svaki seljak posjedovao vlastitu zemlju, koju je dobivao naslijeđem, diobom zajedničke zemlje, kupnjom ili naknadom za najamni rad. (HE, *Poljički statut*)

Slika 32.: Prva stranica Poljičkog statuta iz 1440. godine
(<http://proleksis.lzmk.hr/>)

Poljička republika ukinuta je prodorom Napoleonove vojske u lipnju, 1807. godine. Danas su Poljica samo geografsko-povijesni pojam. Budući da su Poljica zauzimala iznimno važan geografski položaj površine od 250 kilometara kvadratnih, za mosorskim prostorom posezali su velikaši iz zaleđa, bosanski vladari, Neretvani i Kačići, splitski kaptol i komuna. Sve do dolaska Turaka težili su tome da se teritorijalno prošire na poljičko područje. „Borba za teritorijalnim proširenjem ubrzat će stvaranje knežije, koja se pokušala autonomnom organizacijom oduprijeti feudalnim pretenzijama sa strane. Iz povijesnih dokumenata vidi se da je splitska crkva bila veoma zainteresirana da svoj relativno maleni teritorij proširi u Poljicima, da bi dobila više obradive zemlje i pašnjaka. Zato su i splitska nadbiskupija i komuna lažnim ili izvornim poveljama hrvatskih i ugarskih vladara pokušavale ostvariti taj

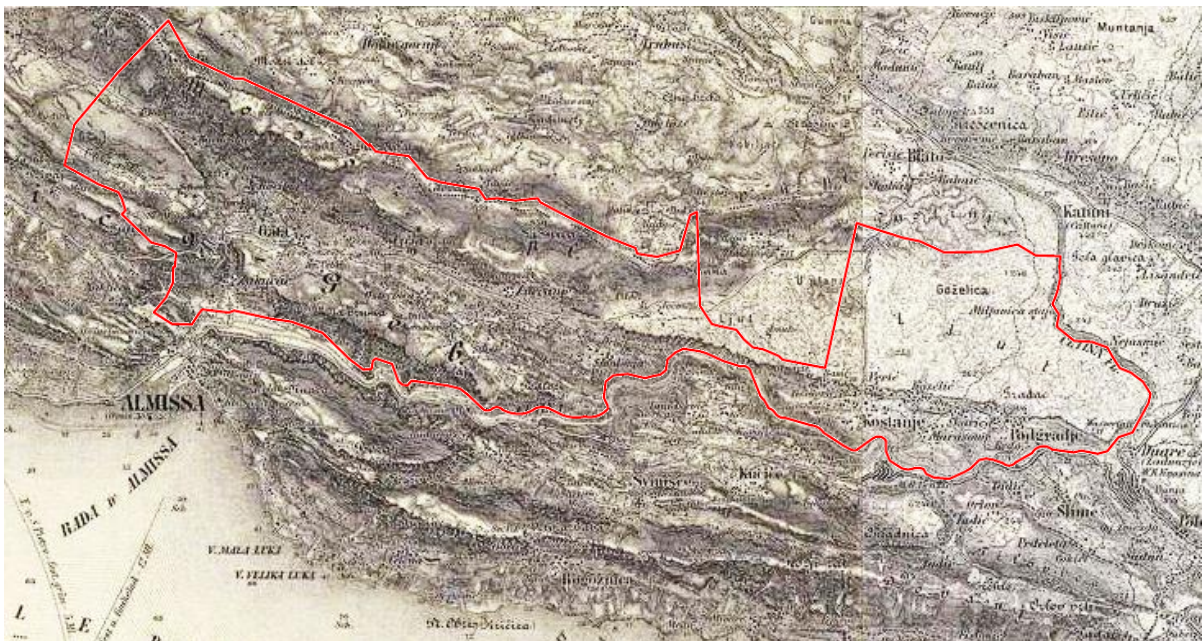
cilj.“ Nakon završetka tursko-mletačkog rata 1540. godine, određene su nove granice između splitske komune i turskog teritorija, koje su ponovno dovele do pobuna i prisilnog sklapanja mira s Turcima. Godine 1576. određene su nove granice Poljica od Vranjica na uzvisinu Gušćer, od nje na Visoku pa preko Suhog do la do mora u Stobrečkom zaljevu i preko mora na otočić (hrid) Barbarušu. Tek kasnije zauzećem Klisa Mlečani su dobili ključ Dalmacije, te su granice Poljica pomaknuli duboko na istok do rijeke Cetine (slika 33.).

Slika 33.: Povijesna karta Poljica

Prema F. Ivaniševiću, (1863-1947), (svećenik i javni djelatnik), Poljica su imala šesnaest sela s obzirom na broj župnika, a dvadeset s obzirom na broj seoskih starješina, jer su neke župe imale dva i tri seoska glavara. Danas imaju dvadeset i jedno naselje. Teritorijalno su Poljica sačinjavala jedinstveno područje u gospodarskom i političkom pogledu, podijeljena na dvanaest naselja zvanih katuni. Riječ katun najprije je označavalo mjesto gdje su živjeli pastiri, a kasnije selo, naselje, područje, koje u drevnim oblicima života nije moglo ni biti drugačije nego pastirsko. "Katuni su bili posebne administrativno-teritorijalne jedinice, ali ipak međusobno povezane tako da su istupali samo kao dijelovi jedinstvene cjeline, čitavoga područja slobodnih općina Poljica". (Mimica B., 2003.) Na povijesnoj karti katastra prikazano je područje Srednjih Poljica (slika 34.) nastaloj za vrijeme treće (franciskanske) topografske izmjere (1869. - 1887.), u sklopu izmjere cijele Habsburške Monarhije. Preciznim ucrtavanjem simbola, praćenjem i upisivanjem prirodnih i antropogenih toponima u prostoru na talijanskom jeziku, dobivena je karta geografskih naziva koji se koriste i danas. Rodbinski povezane obitelji zaposjedale su prikladne krajeve za stočarstvo i ratarstvo određen nekim zemljopisnim znakom, kamenom hridinom, kosom, kako bi se tu trajno nastanile. Prihodi su dolazili jedino iz poljoprivrede i stočarstva. Za vrijeme austrijske vladavine, vlast je od 1823.

do 1837. godine premjeravala zemljišta. Najpogodnija zemljišta - zemljane brjegove i padine pri dnu kamenih hrudi ili kosa, ili zemljane prodoli među njima u Srednjim Poljicima - dijelili su mjeračkim užetom tako, da svakoj obitelji pripadne u vlasništvo dio prema ukupnom broju glava u toj obitelji. Takvom matičnom diobom unutar svakog sela, bila je obuhvaćena najbolja obradiva zemlja u zaposjednutom području i manje vrijedna obradiva zemlja određena za zajedničku upotrebu svim seljacima tog sela, prvo za ispašu volova, kako bi ojačali oranje, a na posljetku i za ispašu ostalog blaga. Treća klasa zemlje unutar svakog sela prikladna za obradu, nije dijeljena ni stvarno ni idealno nego je ostajala za zajedničku uporabu pučanstva koje je marljivo iskorištavalo i obrađivalo svaku škrapu zemlje. Posljedica je to uređenog sustava upravljanja zemljištem u Poljicima, što pokazuje i primjer "zagajenih" pašnjaka (gaj) koji je služio na području Poljica isključivo za ispašu volova kada im je u doba oranja trebala veća snaga. Gajevi su bili zabranjeni za sitnu stoku. Takva ispaša služila je samo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. (Klarić M., 2006.)

Slika 34.: Karta dijela Splitsko-dalmatinske županije, prikaz Srednjih Poljica, Third Military Survey (1869.-1887.), (<http://mapire.eu/en/>)

Jasno je bilo vidljivo kako su se svi stanovnici Poljica bavili poljoprivredom. „U Podstrani je npr. prevladavalo vinogradarstvo (vina: rumenika), a najviše se bralo crno grožđe. Jedan dio vinograda je bio zasađen maslinama i voćkama.“ “Na oranicama se sijao ječam, pšenica, zob i kukuruz te ponegdje sitno i krupno sočivo, blitva i repa. (...) Od voća ima oskoruša, smokava, badema, višanja, trešanja, kajsija, bresaka i krušaka.” Žitarica nije bilo dovoljno za

stanovništvo, dok je prinos ulja, vina i voća nadilazilo potrebe stanovništva, pa se viša prodavao u Splitu i Sinju. U vrtovima su sadili kupus, blitvu, salatu i voće. "Na šumskim pašnjacima i u šumama ima hrastovine i borovine, sijena i ostalog niskog raslinja." (*Mimica, B., 2003.*)

3.7. RECENTNA IZGRADNJA

Određeno umijeće gradnje i izvedba konstrukcije ovisili su o društvenoj zajednici u skladu sa vremenom u kojem su se nalazili. Istovremeno, raspolaganje sa znanjem i materijalom iz prirode uvjetovalo je funkcionalnu gradnju u skladu s ekonomskim mogućnostima. Nove mogućnosti i novi materijali (cement, beton, crijep) omogućili su bržu ali vrlo često i lošiju gradnju, kako za stambene tako i za utilitarne potrebe, a kamen, nekad glavni građevni element, postaje sredstvo oblaganja građevina u estetske svrhe. Uz navedene čimbenike, na promjenu strukture i tipologiju gradnje uvjetovala je i deagrarizacija. Napuštanje poljoprivrednih površina uvjetovalo je napuštanjem poljoprivrednih pomoćnih građevina. Istovremeno, širenje radnih zona u gradskim sredinama, povećava se i recentna izgradnja samih naselja Poljičke republike.

Slika 35.: Moderni stambeni objekt, Ostrvica

Slika 36.: Recentna izgradnja u naseljima, Kostanje

Smatra se da takva recentna izgradnja (druga polovica 20.st. - danas) čini polovicu izgrađenih objekata svih istraženih naselja. Većina spomenutih objekata nalazi se na pristupačnim dijelovima brdskog područja te na vrhovima brda čiji vrh zamjenjuje brdski plato. Tako sada prevladavaju višekatni objekti s ulazom na zatvorena garažna vrata. U manjoj mjeri se pojavljuju objekti koji omogućuju povremeni ili sezonski boravak za potrebe ugostiteljsko turističke djelatnosti.

3.8. PROMETNA INFRASTRUKTURA

Kategorizacija prometne infrastrukture izrađena je pregledom internetskih karata RH, te spoznajom temeljena na terenskom istraživanju korištenjem većinu prometnica. Djelomično slučajno odabrani smjerovi kroz najpristupačnije i ravnije dijelove Poljičkog područja, ostali su sačuvani makadamski putevi prema većini poljoprivrednih površina, te glavnije ceste kroz sva naselja koje su se tijekom vremena proširivale i prilagođavale trenutnim potrebama.

Osnovna razlika puteva unutar Poljica je u materijalima korištenima za izgradnju gazišta te širini puteva. Oni se mogu podijeliti na sljedeći način:

- asfaltirane ceste
- makadamski putevi
- zemljani / poljski putevi
- putevi omeđeni suhozidom.

Najveća i najvažnija asfaltirana cesta koja prolazi kroz Poljica je državna cesta D70, s glavnim čvorovima: Omiš (D8) – Naklice – Gata – čvor Blato, a spaja naselja od Smolonja do Zakučca, dok su Podgrađe i Kostanje spojeni lokalnom Poljičkom cestom, te ponekim cestama koje vode u rubne dijelove naselja.

Slika 37.: Državna cesta D70, Omiš

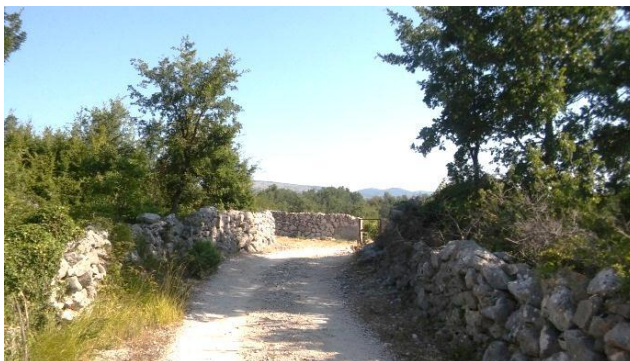

Slika 38.: Državna cesta D70, Smolonje

Veliku površinu komunikacija unutar Srednjih Poljica zauzimaju makadamski putevi. Gotovo svi makadamski putevi nastali su kao komunikacija između pojedinih parcela te vode prema poljoprivrednim površinama.

Slika 39.: Makadamski put, Kostanje

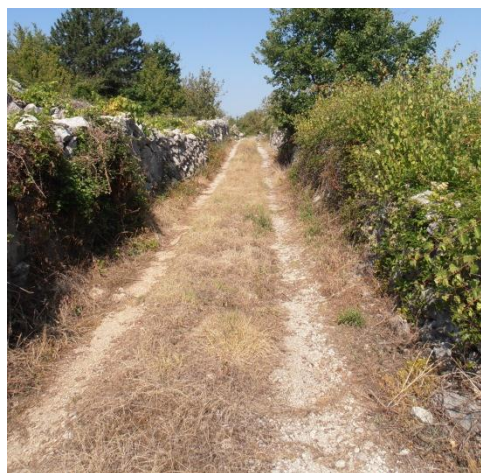

Slika 40.: Makadamski put, Podgrađe

Poljski putevi obično prate podzid terase na nižoj razini terena. Kao i makadamske ceste nastali su kao komunikacija između polja, konkretno na kraćim dionicama.

Slika 41.: Poljski put, Podgrađe

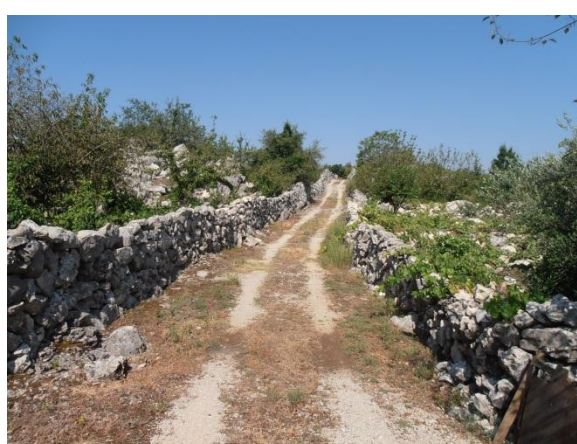

Slika 42.: Poljski put, Kostanje

Omeđeni putevi uglavnom se nalaze između dvije omeđene parcele u istoj ravni istovremeno služeći kao ograđivanje parcela i zaštita od preskakivanja stoke. Važno je pritom skrenuti pozornost na povijesne elemente suhozida kao vrijedne značajke određenog vremena koje je vrijedno sačuvati.

Slika 43.: Omeđeni put, Podgrađe

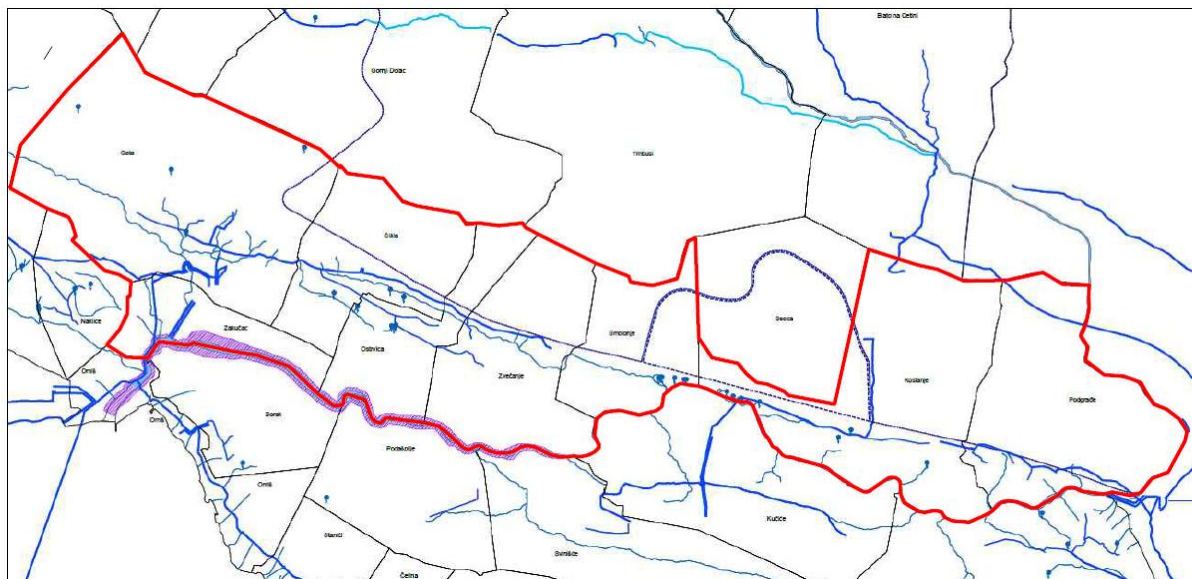
Slika 44.: Omeđeni put, Kostanjska ljut

3.9. HIDROLOGIJA

Krško područje Poljica za vrijeme obilnih oborina, ipak oskudijeva vodom jer se voda gubi i najvećim dijelom otječe podzemnim tokovima. Na pojedinim mjestima gdje voda izvire količine vode, baza su za vodoopskrbu kako dijelova Zagore tako i priobalnog područja. Belamarić J. navodi podjelu dalmatinskih rijeka u tri skupine. Prvoj skupini pripadaju one koje izvire na granici primorskog flišnog pojasa i vapnenačkih planina. One obiluju vodom, ali su kratka toka (Jadro, Rijeka dubrovačka, kotorska Škudra, kao i niz manjih i privremenih potoka). U drugoj su grupi rijeke koje izvire na podnožju najvišega dinarskog grebena. Vodu primaju uglavnom s nepropusnih stijena oko gornjeg toka, a kroz vapnenačke zaravni izradile su kanjonske doline. Te rijeke u svom kratkom toku svladavaju veliku visinsku razliku (Cetina na 100,5 km 380 m) stvarajući slapove i brzace koji su i važna vrela električne energije, premda im važnost relativizira promjenjivost vodostaja, zbog kolebanja padalina i brzog kruženja vode u kršu. Tako Cetina kod Zadvarja može oscilirati od 12 m³/ sec pri najnižem, do 1200 m³/sec. pri najvišem vodostaju.

Osim navedenih tokova i potoka, te mora i planine Mosor, rijeka Cetina također određuje geografsku strukturu Srednjih Poljica. Naime, rijeka Cetina nije samo žila kucavica dalmatinskog zaleđa, već rijeka koja i doslovno i simbolično spaja "brdo i more". Tajnovita i još nedovoljno istražena krška ljepotica, najveća je srednjodalmatinska rijeka koja prolazi kroz istraživano područje. Iako rijeka Cetina u Republici Hrvatskoj teče u duljini od 105 km, te joj površina porječja iznosi 3700 km² i prolazi kroz gradove Sinj, Trilj i Omiš, u svom završnom dijelu, istovremeno i promatranim područjem teče duljinom od 21 km (*Wikipedija, 2016.*). Istočno, na početku obuhvata, od Podgrađa, odnosno He Kraljevac prolazi kroz većinu naselja Srednjih Poljica povećavajući time njihovu prostornu vrijednost, te zapadno do ušća kod Omiša. Od iznimne je važnosti za napajanje poljoprivrednih područja uz obalu rijeke i stvaranje dolaca te je svojim položajem uz ljudsku prisutnost uvjetovala stvaranje suhozidnih terasa na većini brežuljaka. Na *Slobodnoj enciklopediji* također se ističe podatak o izviranju Cetine na nadmorskoj visini od 385 metara, na sjeverozapadnim obroncima Dinare blizu sela Cetina, 7 km sjeverno od Vrlike. Na obalama i okolnim padinama planina koje okružuju Cetinu, vrlo su bogata arheološka nalazišta. Arheolozi su u okolnom kršu i cetinskome mulju pronašli mnoge vrijedne nalaze, žive svjedoke svoga vremena, danas izložene u Muzeju Cetinske krajine u Sinju. Približavajući se središtu Zagore i obali mora, obale rijeke su u kanjonu bliže i više, a rijeka duboka i spora. Cetina kod Biskog skreće jugoistočno,

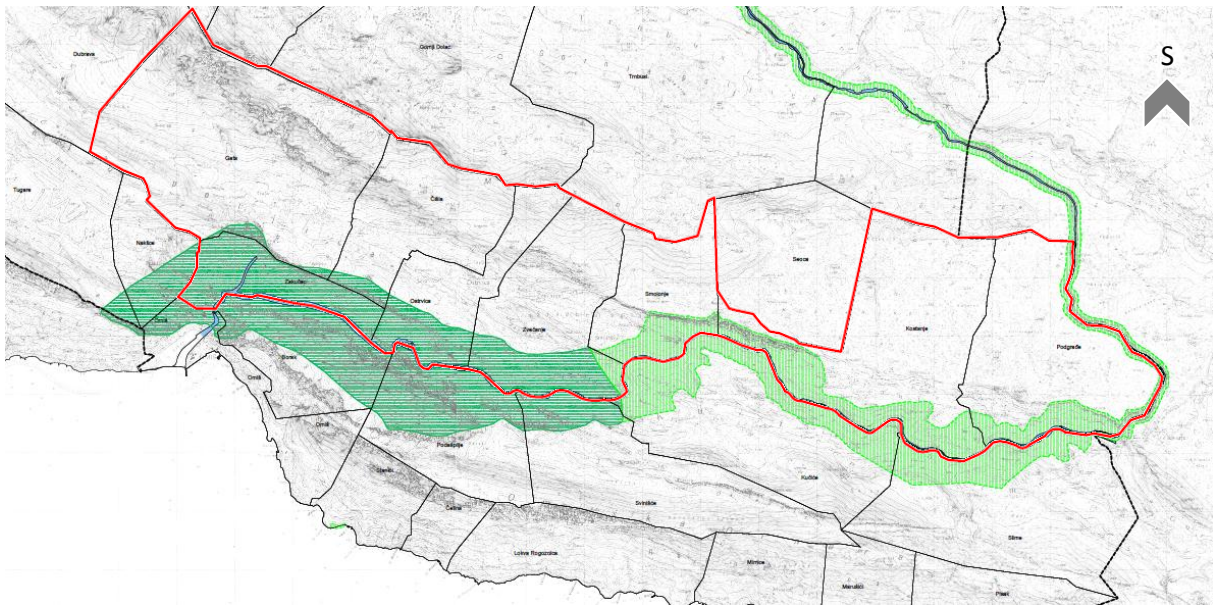
kod Šestanovca svoj tok slijeva prema jugu, a kod Zadvarja grli Mosor, prolazi kroz Poljica i dalje teče prema zapadu gdje se u Omišu ulijeva u Jadransko more (slika 18.).

Slika 45.: Karta vodnogospodarskog sustava Srednjih Poljica (PPU Grada Omiša)

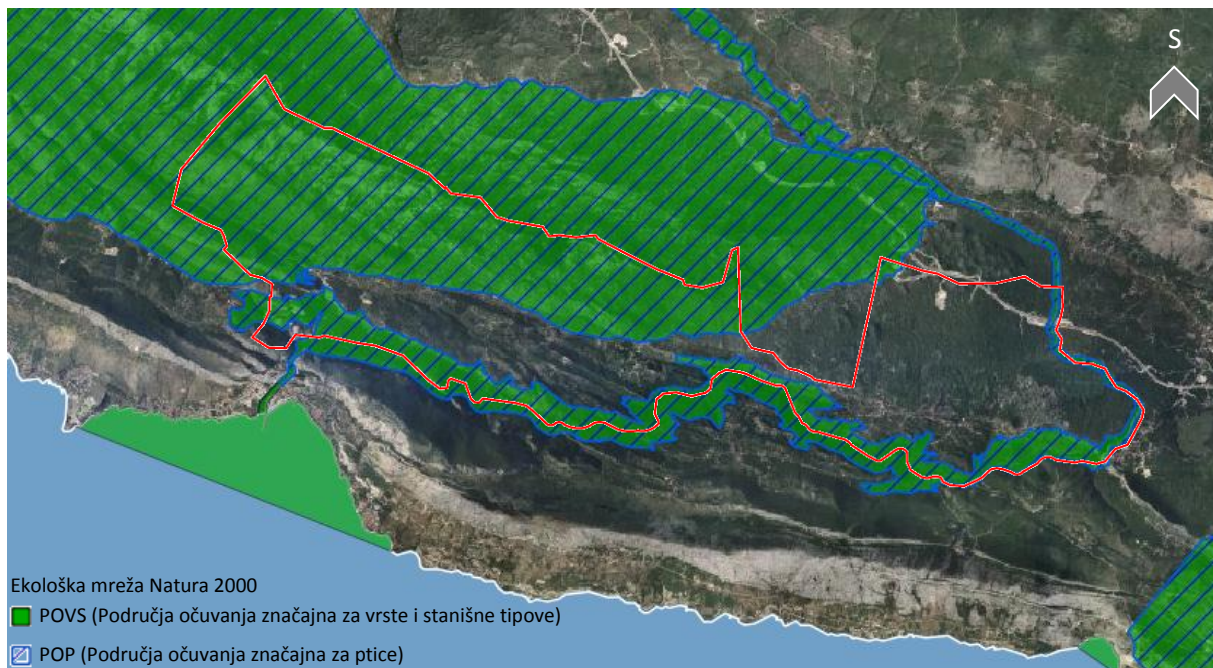
3.10. ZAŠTIĆENE VRIJEDNOSTI PRIRODNE BAŠTINE

Prirodna baština su dijelovi prirode kojima je potrebna zaštita radi očuvanja biološke i krajobrazne raznolikosti, zbog svoje osjetljivosti ili zbog znanstvenog, kulturološkog, obrazovnog, gospodarskog ili drugog javnog interesa. (*Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine, 2014.*) Vrijednost prostora Srednjih Poljica je u njegovoj kulturnoj raznolikosti i očuvanosti dijelova prirodnog okoliša. Zaštićeni dio prirode odnosi se na prostore uz rijeku Cetinu (slika 45.) čije očuvanje je potrebno za unapređenje stanja u prostoru. Prostorna rasprostranjenost i biljni sastav šuma na području prirodnog krajobraza ne može se mijenjati kako bi se zadržala ekološka stabilnost prirodnih oblika krajobraza. U odlukama određivanja namjene površina na području kopnenog zaleđa, kanjon rijeke Cetine se štiti u ukupnoj duljini na području Grada Omiša kao prirodna vrijednost. Kanjon rijeke Cetine spada u područja pod preventivnom zaštitom, a 2008. godine proglašen je značajnim krajobrazom sa ukupnom površinom od 2875 ha. Istraživano područje obuhvaća krški reljef kanjona te okolne rubne brdske prostore sa par visokih platoa i iznimnih terasiranih polja uz koje se ponegdje nižu dolci koji posjeduju plodne površine na kojima se uzgajaju brojne kulture te time pridonose izuzetnoj prirodnoj baštini Srednjih Poljica.

Slika 46.: Rijeka Cetina sa označenim zaštićenim dijelom prirode - značajni krajobraz (tamno-zelena boja) i prijedlogom za zaštitu dijela prirode (svijetlo-zelena boja) u istraživanom području (Izvor: PPU Grada Omiša)

Prema Odredbama za provođenje Prostornog plana uređenja Grada Omiša "Vodene površine Cetine unutar građevinskog područja naselja održavat će se i uređivati kao dio cjelovitog uređivanja prostora tako da se osigura primjeren vodni režim, propisana kvaliteta i zaštita voda, te zaštita od štetnog djelovanja voda. Korita i tok rijeke Cetine, potoka i bujica potrebno je sačuvati pretežito u prirodnom obliku prema krajobraznim osobitostima prostora."

Slika 47.: Karta zaštićenih područja na prostoru Srednjih Poljica, 1:100.000 (izvor: www.dzrp.hr, <http://www.bioportal.hr/gis/#>)

Prema Uredbi o proglašenju ekološke mreže („Narodne novine“, broj 109/07.) područje grada Omiša se nalazi u obuhvatu Nacionalne ekološke mreže i to:

- a) Važna područja za divlje svojte i stanišne tipove: HR2000929 Rijeka Cetina s kanjonom, HR3000126 Ušće Cetine,
b) Međunarodno važna područja za ptice: HR1000029 Cetina.

Ciljevi očuvanja područja ekološke mreže i smjernice zaštite obuhvaćaju slijedeće:

- a) Važna područja za divlje svojte i stanišne tipove (# - potencijalna Natura 2000 područja):

šifra i naziv područja: # HR2000929 Rijeka Cetina s kanjonom		šifra i naziv područja: # HR3000126 Ušće Cetine		
ciljevi očuvanja: divlje svojte		ciljevi očuvanja: stanišni tipovi		
hrvatski naziv	znanstveni naziv	NKS šifra:	NATURA šifra:	naziv staništa:
petrolne vrste ptica			1110	Pješčana dna
endemične svojte riba ja dranskog slijeva			1140	Muljevite i pješčane pličine
oštrulja	<i>Aulopyge huegelii</i>	F.2.		Pjeskovita morska obala
rak kamenjar	<i>Ausiropotamobius paliipes</i>		1130	Estuarij
potočni rak	<i>Austropotamobius torrentium</i>	b) Međunarodno važna područja za ptice (# - potencijalna Natura 2000 područja):		
podbila	<i>Chondrostoma phoxinus</i>	šifra i naziv područja: # HR2000029 Cetina		
cetinski vijun	<i>Cobitis dalmatina</i>	ciljevi očuvanja: divlje svojte		
glavočić vodenjak	<i>Knipowitschia panizzae</i>	hrvatski naziv	znanstveni naziv	
glavočić cmotrus	<i>Pomatoschistus canestrinii</i>	veliki ranac	<i>Mergus merganser</i>	
ilirski klen	<i>Squalius iltyricus</i>	eja livadarka	<i>Circus pygargus</i>	
cetinska ukliva	<i>Telestes ukliva</i>	kosac	<i>Crex crex</i>	
stanišni tipovi		crvenonoga prutka	<i>Tringa totanus</i>	
NKS šifra: NATURA šifra:	naziv staništa:	cmoprugasti trstenjak	<i>Acrocephalus melanopogon</i>	
	kanjonska vegetacija			

3.11. ARHEOLOGIJA - Sakralne građevine

Područje Poljica obiluje kulturnim spomenicima od kasnoantičke villae rusticae u selu Ostrvici i ostatci ranokršćanske crkve u Gatima, iz Justinijanova doba, te Muzej Poljica pa do očuvanih crkvice na cijelom poljičkom području.

Slika 48.: Kapelica u Kostanju

Slika 49.: Kapelica u Ostrvici

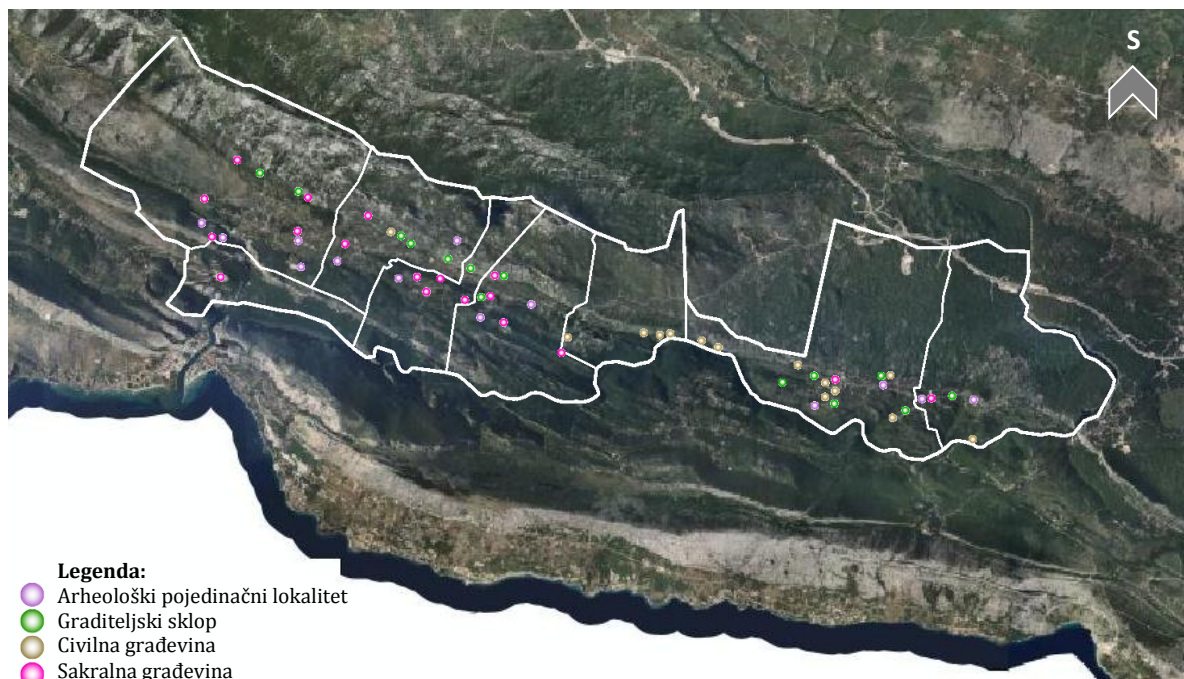
S obzirom na veličinu i dokazani značaj svih istraženih naselja Srednjih Poljica, u svakom naselju prisutna je najmanje jedna sakralna građevina. Često je to jedna crkva smještena na vrhu brda kako bi bila vidljiva iz svih smjerova te kapelica na određenoj ulici u naselju. One su jednostavnog i skromnog izgleda, pravokutnog korpusa i s dvostrešnim kamenim krovom. Uz njih se nalaze srednjovjekovna groblja.

Slika 50.: Crkva Sv. Petra, Čisla

Slika 51. Župa Sv. Nikole b., Ostrvica

Slika 52.: Karta Srednjih Poljica (izvor: Geoportal DGU, 2016.) sa ucrtanim lokacijama spomeničke građe

„Spomenička građa Srednjih Poljica“ sastavljena je sustavnim arheološkim iskopavanjima na različitim lokalitetima u mjestu, osiguravajući na taj način bogatu spomeničku građu, a istodobno i dragocjene podatke za proučavanje života stanovništva od pretpovijesnog do srednjovjekovnog razdoblja. Navode se lokaliteti:

Gradac (iznad Zakučca), prehistorijska gradina

Čisla, prehistorijska gomila Bađina južno od crkve sv. Petra

Čisla, prehistorijska gradina na Dračevcu

Ostrvica, prehistorijska gradina sjeverno od Ostrvice na Mosoru

Pasičine, Jasenak i Počivala, prehistorijske grobne gomile kraj Ostrvica

Miri, kasnoantička ladanjska arhitektura na sjevernoj strani polja u Krcatovićima, u Donjoj Ostrvici

Zvečanje, Gračina, vjerojatno prehistorijska utvrda

Kostanje, Grebine, neistražena srednjovjekovna nekropola na položaju srušene crkve sv. Ivana

Kostanje, Ostrvica, neistraženi prehistorijski lokalitet, istočno od Gojsalića

Podgrađe, prehistorijska gradina (*Gradac*) i niz stožastih gomila na istočnoj padini brda

Podgrađe, slučajni nalazi iz neolitskog doba na lokalitetu Ljut iz željeznog doba na položajima Stina i Dolac

Gata, župska crkva sv. Ciprijana podignuta nad srednjim dijelom ranokršćanske crkve iz 6. st.

Gata, crkva Gospa od Smova, sv. Ivan zapadno od Skočiba, ostaci crkve sv. Jure na Vrhu, sv. Rok kraj Miloša

Čisla, župska crkva, sv. Petra i crkva Gospe od Sniga

Donja Ostrvica, crkva sv. Nikole, sv. Roka, sv. Ante i kapelica sv. Ante uz put u Alfrevićima

Zvečanje, župska crkva sv. Mihovila i crkve: sv. Križ, na Brdinama i Gospa od Začeća u Gornjem selu, te putna kapelica na ulazu u selo

Smolonje, crkva sv. Vida

Kostanje, župska crkva sv. Mihovila

Podgrađe, župska crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije

Gata, Skočibe, sklop Pivčevića s kapelicom sv. Ante; sklop Miloš, nekadašnje konačište uz Pavića put istočno od zaselka

Čisla, kuća Stipe Borovca na istočnom kraju Juranovića, sklop braće Šaškor; cjelina (Šaškori) na istočnom kraju niza zaselka Čisle; sklop Šaškor Petra i kuća Šaškor Ante na istočnom kraju Prvinčića

Donja Ostrvica, Krcatovići - cjelina s arheološkim sklopom i poljem; sklop Mate pok. Joze Smoljanovića

Zvečanje, sklop Božića kraj crkve u Gornjem selu; dva sklopa kuća Miličevića u Brdinama

Smolonje, bratinska kuća sv. Vida istočno od Dragoševića; pojata Stanka Milavića i Milavićima; Marčića dvori u Marčićima; prizemnica Zorke Marčić u Marčićima

Studenca, most nad Drinjom, na putu iz Smolonja prema mlinicama; ostaci nekadašnjih vodenica i stupa (Dragoševića iz Smolonja, Jurjevića i Amovića iz Kostanja, Škarića iz Podgrađa, a na suprotnoj strani rijeke Sovulja iz Kučića)

Kostanje, sklop Amulića na kostanjskoj Ljuti; Tičinovića dvori s kulom u Donjim Tičinovićima; crkovna kuća južno od sv. Mihovila; župska kuća južno od sv. Mihovila; "Maksimova" kula (Jerončići) u Begićima; dvor Radovčića u Radovčićima; kuća Borislava, Branka, Darka i Ive Amulića u Amulićima; Mirine Tidijinom kuku; konoba Ruže Ledine i kuhinja Mije i Kruna Ledine u Ledinama; kuća Ante i Lidije Marasović u Marasovićima; sklop "Java", vlasništvo obitelji Matijević u Marasovićima; sklop Gojsalića dvora u Gojsalićima

Podgrađe, Penšića dvori u Šaričićima. ("Mimica, B., 2003.)

3.12. UOČENE NEFORMALNE VRIJEDNOSTI I BAŠTINA

U prethodnim poglavljima navedene su sve prepoznate i istražene formalne vrijednosti i čimbenici, zaštićene na razinama Zakona, Planova, Uredbi i Konvencije, te utvrđena postojeća baština i prostorni elementi. Na području Srednjih Poljica do sada nisu istraženi niti pronađeni podaci i dokumenti o poljoprivrednim krajobrazima. Kulturne krajobraze većinom karakteriziraju poljodjelski uzorci u prostoru koji su rezultat različitih, najčešće tradicionalnih, načina korištenja tla i prostora. Možemo reći da promjena gospodarsko-poljodjelskih uvjetuje i promjene u krajobrazu koje obično vode ka nestajanju tipičnih kulturnih krajobraza na nekom području. S obzirom da se ovaj rad bavi poljoprivrednim krajobrazom Srednjih Poljica, detaljnije će pridonijeti inventaru krajobraza kao izvorni rezultat. Nadalje se kroz ovaj rad ističu i izdvajaju dodatni iznimni tradicijski elementi i uočena baština koja nije zaštićena, ali će ovim radom biti sumirana i predložena u registar ruralnih krajobraza.

3.12.1. REGULIRANI TOKOVI I PRIRODNI IZVORI

U Srednjim Poljicima nailazimo na prirodne bujične tokove koji sami formiraju i erodiraju vlastito korito te uređene regulirane vodene tokove. Regulacije prirodnih vodotoka najčešće su prisutni u samim naseljima radi racionalnijeg korištenja vode i efikasnije zaštite od štetnog djelovanja vode iz vodotoka, a služe i kao granice među parcelama ili odvod oborina. Vodotoci koji izvire iz stijena uglavnom su plitki i manje dubine, te se ulijevaju u dublje potoke ili rijeku. Kod linearnih povremenih tokova uz prometnice u urbanim područjima vodotok je pravocrtan, reguliran cementnim zidovima, dok je u poljima reguliran suhozidima.

Slika 53.: Suhozidom regulirani vodotok, Kostanje

Slika 54.: Cementirani terasirani vodotok, Ostrvica

Slika 55.: Linearan vodotok ograđen cementiranim suhozidom, Ostrvica

Naselje Podgrađe ima nekoliko potoka u Podvornicama (istoimeni naziv za zemlju dobivenu raspodjelom na čijem se okrajku gradila kuća s dvorom; a mali dio je odvojen za vrt (Klarić M., 2006.) u južnom dijelu blizu rijeke Cetine te Potok Studeni Vir koji graniči sa naseljem Kostanje i ulijeva se u rijeku Cetinu. Čisla također posjeduje Podvornice unutar svojih granica, te Varnice i Potok Drinak koji prolazi i kroz naselje Smolonje čiji se izvor Josa ulijeva u potok. Kroz Zakučac prolazi Potok Selišće, a Gata su poznata po Potoku Gradac koji napaja okolna polja.

Slika 56.: Izgrađeni izvor, Kostanje

Slika 57.: Izvor Josa, 1959. godina, Smolonje

Slika 58.: Izgrađeni presušeni izvor, Ostrvica

Slika 59.: Izgrađeni izvor, Ostrvica

Slika 60.: Potok Studeni Vir, Podgrađe

Slika 61.: Prirodni izvor u Smolonju

Slika 62.: Potok Drinak, Čisla, Smolonje

Slika 63.: Izvor u Gatima

Slika 64.: Potok Gradac, Gata

3.12.2. KULTURNA BAŠTINA (TRADICIJSKA GRADNJA, SUHOZIDI)

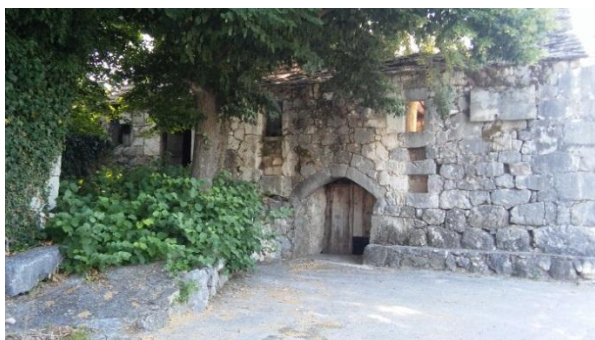
Kulturnu baštinu čine pokretna i nepokretna kulturna dobra, materijalna i nematerijalna, od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja. Bogatstvo pronalazi u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta. (*Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine, 2014.*) Na prostoru Srednjih Poljica nailazimo na nekoliko komponenti koje svjedoče i određuju kulturnu baštinu svojim svjedočanstvima, strukturom i etnograditeljskim primjerima. Njihov međudnos, odnos prema uzgojnim površinama te činjenica da je područje i dalje aktivno, čini ovaj prostor iznimnim i vrlo vrijednim.

1. Tradicijsko graditeljstvo Srednjih Poljica - Kuće i stanovi

Dijelovi ovog odlomka kompilirani/preuzeti su iz priručnika za obnovu i turističku valorizaciju: *Tradicijska kamena kuća dalmatinskog zaleđa, Zdravka Živkovića.*

Budući su Srednja Poljica obuhvaćala gotovo polovicu cjelokupne obradive površine u odnosu na Poljičku Republiku, najpogodnije terene za gradnju naselja i čovjekovo obitavanje, seljaci su iskorištavali za pašnjake u prisojima i zaravnima kako bi se intenzivnije bavili poljoprivredom. Tako je naseljavanje nekog područja bila gospodarska osnova, što se odnosilo na plodnu zemlju za obradu te zemlja za ispašu. U makarskom zaleđu nalaze se forme zatvorenih dvorišta. Obično su dvorišta (dvori) dijelom zatvoreni građevinama, a dijelom visokim zidom u kojemu su ulazna vrata često s malim natkrovljem (tezom). Drugi važan kulturni čimbenik tradicijskog graditeljstva dalmatinskog zaleđa jest da ono počiva na skupini prirodnih i društvenih karakteristika. Kamen kao najvažniji materijal za gradnju iz

prirodne skupine uvjetovao je način tradicijskog graditeljstva ovog kraja, a iz skupine društvenih čimbenika bitno je navesti činjenicu da je uslijed povijesnih prilika vezane za turska osvajanja uvjetovalo i turbulentna područja, što se odrazilo na samu gradnju koja je manje kvalitetnije i naprednija od onih u Dubrovačkoj Republici. Samim time neke su funkcije u gradnji nisu uspjele dovoljno razviti. Pastirski stanovi i kuće skromnih su dimenzija, a gradile su se radi sklanjanja od vremenskih nepogoda, za povremeni boravak (primjerice u sezoni ispaše) i spremanja alata. Kućice su prizemne građevine pravokutnog tlocrta natkrivene dvostrešnim krovom. U početku su to bile jednodimenzionalne kuće s ognjištem u sredini. Zatim je uslijedilo razvoj kuće u horizontalnom i vertikalnom smislu, te se dograđuju katovi koji služe za spavanje i konobe koje preuzimaju prizemlje u vinorodnim područjima. Zidovi su bili optimalne širine od 50 cm, a zidani su u vapnenom mortu s ispunom od sitnijih komada kamena u sredini. Rijetko se još može pronaći krovni pokrov od kamenih ploča kojeg kasnije (početkom 20. st.) zamjenjuje crijep. Kamene su ploče težak pokrov i stoga nezahvalan za gradnju jer su pod njihovim teretom krovni najčešće stradavala. Uglavnom je to utoreni crijep, a rjeđe kupa kanalicu s kojom je pokrivanje dosta složenije. Prozori su bili mali što proizlazi iz seljačke naravi života i svakodnevnim radom na otvorenom, te obrana od mogućih provala. U početku dok nije bilo stakla, koristile su se kapke (škure) koje su se otvarale prema unutra.

Slika 65.: Kamena kuća u Podgrađu

Slika 66.: Kamena kuća u Smolonju

Slika 67.: Kameno skrovište u Kostanjskoj ljuti

Slika 68.: Selo kamenih stanova u Podgrađu, Ljut

2. Suhozidi

Vještina gradnje suhozida i suhozidnih građevina tradicijsko je naslijeđe mediteranskog prostora još iz prapovijesnih vremena. Ova drevna vještina gradnje oblikovala je Srednja Poljica kakva su danas. U Srednjim Poljicima postoji tisuće metara koncentričnih suhozida najčešće su korišteni kao potporni zidovi za "ježe" - terasasta polja, omogućavajući poljoprivredno iskorištavanje na vrlo nagnutom terenu dobivajući terasasta polja. U manjoj mjeri prisutni su suhozidi koji dominiraju samostalno u prostoru čija je funkcija određivanja vlasništva, odvajanja požarnih sektora, sprečavanje erozije, ograđivanje vrtova ili izrada puteva. S obzirom na brežuljkasto područje, prometnice su se usjekle u brda, a samim time se i njihovo odronjavanje sprečavalo gradnjom suhozida.

Glavna funkcija suhozida u Srednjim Poljicima su potporni zidovi za terasasta polja i ograđivanje poljoprivrednih parcela, dok su sekundarne u funkciji staze i regulacije vodotoka:

Slika 69.: Potporni suhozidi terasa, Smolonje

Slika 70.: Potporni suhozidi terasa, Podgrađe

Slika 71.: Potporni suhozid uz prometnicu, Smolonje

Slika 72.: Potporni suhozid uz prometnicu, Podgrađe

Slika 73.: Ograđivanje parcele, Kostanje

Slika 74.: Ograđivanje poljoprivredne parcele, Podgrađe

Slika 75.: Regulacija vodotoka, Smolonje

Slika 76.: Suhozid u funkciji staze, popločavanje, Kostanje

Prednje lice suhozida ovisi o vrsti kamena koja se upotrebljava, najčešće s iste lokacije pronalaska, vremenu u kojem je izrađen i o vještini same gradnje. Prikazani suhozidi su tzv. naslonjeni zidovi – podupori koji drže zemlju. Po cijeloj visini zida, oko unutrašnjih glava kamena, zemlja mora biti čvrsto nabijena. Sve šupljine između unutrašnjih glava moraju biti pažljivo i potpuno ispunjene sitnim kamenom i dobro upasirane da se ne mogu dogoditi nikakva pomjerenja.

Slika 77.: Način slaganja suhozida, Gata

Slika 78.: Način slaganja suhozida, Čisla

Slika 79.: Način slaganja suhozida, Kostanje

Slika 80.: Način slaganja suhozida, Podgrađe

Način slaganja gornjeg sloja suhozida određuje završni sloj, pri čemu je na potpornim kamenim suhozidima i širim suhozidima korištena žbuka ili nasipavanje sitnijeg kamena, dok su ostali koji odjeljuju poljoprivredne površine građeni posve ili većinom bez žbuke.

Slika 81.: Gornja obrada suhozida, Čisla

Slika 82.: Gornja obrada suhozida, Kostanje

Slika 83.: Gornja obrada suhozida, Podgrađe

Slika 84.: Gornja obrada suhozida, Smolonje

Tipovi suhozida prikazuju slaganje suhozida u odnosu na njihovu funkciju i ulogu, a oni mogu biti jednostruki, dvostruki i kao gomile.

Slika 85.: Jednostruki suhozid, Podgrađe

Slika 86.: Dvostruki suhozid, Čisla

3. Gustirna

Gustirna (*gustijerna, cisterna, čatrnja, šterna*) je spremište tekućine, najčešće kišnice s krovova građevina ili preko *pjoavera*, lijevkastog kamenog sliva. Prve gustirne bile su dubljene u kamenu, za napajanje stoke, a nakon toga gradile su se ukošene sabirne površine od međusobno dobro povezanih glatkih kamenih ploča i ograđivale zidom. Gustirne su se kroz povijest sve više približavale kućama i kuhinji, a u nekoliko rijetkih primjera nalazile su se unutar kuće. Novije gustirne počele su se graditi od betona, odnosno oblagati likadinom, cementnim premazom.

Slika 87.: Kamena gustirna za stoku, Kostanje

Slika 88.: Zidana gustirna, Čisla

4. PROCJENA KARAKTERA KRAJOBRAZA

Procjena karaktera krajobraza (LCA, 2002.) je alat za utvrđivanje, opisivanje, klasifikaciju i kartiranje pojedinačnih značajki krajobraza, koji čini svaki tip krajobraza različitim od drugog i često posebnim za one koji žive i rade u njemu. 30% LCA - Krajobrazne osnove¹ načinjene su na osnovi biofizičkih sastavnica krajobraza, odnosno biofizička komponenta je osnovna baza putem koje se procjenjuje krajobraz. U tom slučaju, antropogeni utjecaji na krajobraz integriraju se s prethodno opisanim biofizičkim karakteristikama, kao što su podaci o načinu korištenja zemljišta, prostornim uzorcima, tipologiji naselja, spomeničkoj baštini i povijesnim artefaktima (potkrijepljeno fotografijama i drugim priložima) (Marić, Grgurević, 2007.).

Tipološka klasifikacija krajobraza bazirana je na podijeli krajobraza u tipove/područja sa izraženim zajedničkim karakteristikama. Kriterij koji su korišteni pri klasifikaciji su reljef, te na područjima gdje on nije izražena prostorna komponenta, kriterij je bio površinski pokrov.

U ovom poglavlju definirani su ključni pojmovi čije je poznavanje relevantno za razumijevanje istraživanja. Stoga je najprije razmatrano što predstavljaju, obuhvaćaju i na koji način se u prostoru očituju krajobrazna područja i krajobrazni uzorci. (Andlar G., 2015.)

Karakter krajobraza - specifična kombinacija geologije, reljefa, tla, vegetacije, načina korištenja zemljišta, uzoraka polja i naselja. Kao takav gradi svojstven, prepoznatljiv i konzistentan uzorak elemenata koji čini određeni krajobraz drugačijim od drugog, prije nego boljim ili lošijim Procjenom se osim karakteristika, opisuju trendovi, stanja, dinamika i osjetljivost, kao i smjernice za razvoj i očuvanje.

Krajobrazno područje - morfološke jedinice sa vidljivim prostorno-vizualnim obilježjima, koji mogu biti specifični ili vrlo učestali prostorni elementi. Jedinstvena i konkretna geografska područja određenog krajobraznog tipa. Svaki ima svoj jedinstveni karakter i identitet, ali i dalje na općoj razini ima iste karakteristike kao i druga područja unutar istog tipa.

¹Tipologija i klasifikacija krajobraza u krajobraznim osnovama s mjerama uređenja i zaštite

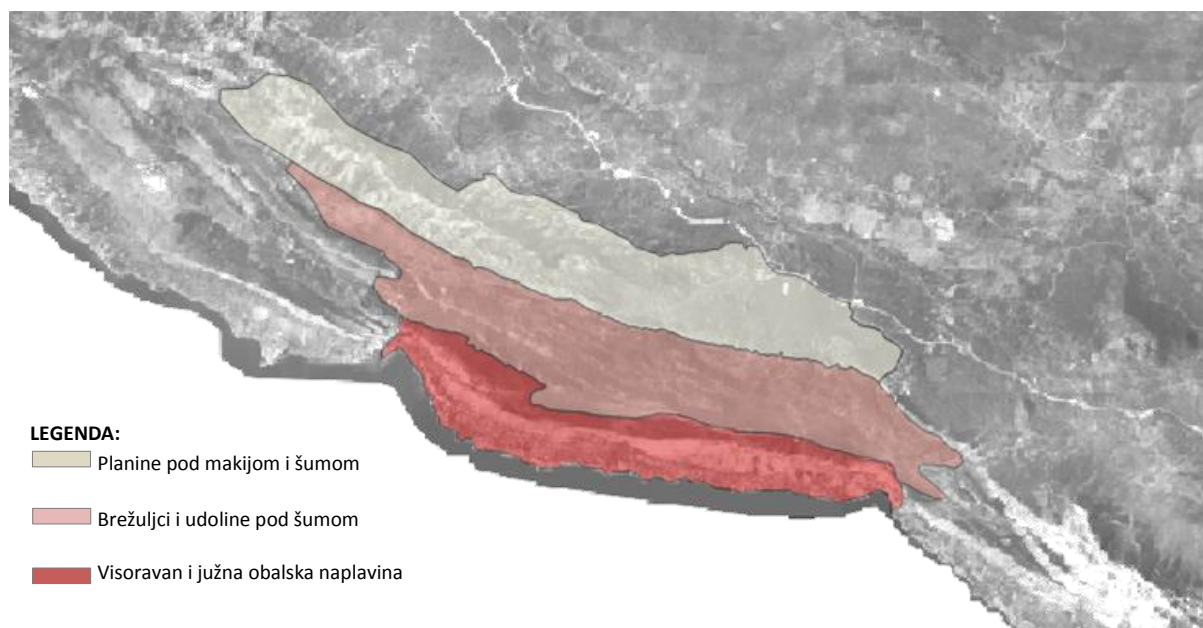
Krajobrazni uzorak (uobičajeno zadnja razina tipologije krajobraza) – jedinice specifične pojavnosti unutar istog tipa, karakterizira ih kombinacija krajobraznih elemenata koji se dosljedno pojavljuju u pojedinom krajobrazu. Temelji se na strukturi krajobraza i na konceptu strukture načina korištenja zemljišta; na parcelaciji, morfologiji naselja i prostornom rasporedu elemenata. Uzorci djeluju na kompleksnost i doprinose prostornoj dinamici prostora. Kao glavni kriterij njihove identifikacije korišten je površinski pokrov i njegova kombinacija s mikroreljefom.

U poglavlju koji slijedi opisać će se krajobrazna područja Poljičke Republike i krajobrazni uzorci istraženog područja Srednjih Poljica.

4.1. Krajobrazna područja

Na ovoj razini prikaza krajobraznih područja obuhvatit će se većina Poljičke Republike i planine Mosor sve do južne obale kako bi se omogućio lakši uvid u okolna područja s obzirom da Srednja Poljica predstavljaju zasebno krajobrazno područje. Granice krajobraznih područja dijelom su na istoku određena rijekom Cetinom, kanjonom i glavnom magistralom kroz prostor, dok na zapadu nerijetko imaju veze sa službenim administrativnim granicama.

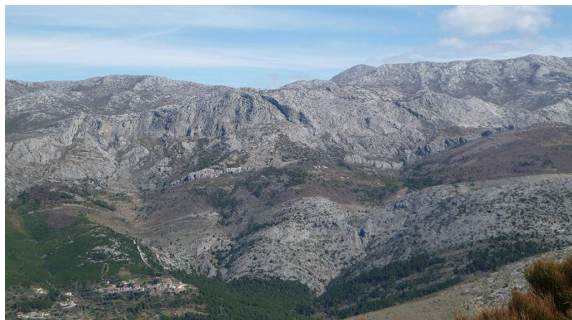
Karta krajobraznih područja

Karta 1: Prikaz krajobraznih područja

4.1.1. Planine pod makijom i šumom

(Mosor, Ljut)

Slika 89.: Pogled na planinu Mosor

Slika 90.: Pogled na Kostanjsku Ljut

Krajobrazno područje obuhvaća južni dio Zagore, a proteže se sjeverno iznad istraživanog područja Poljica. Proteže se u smjeru paralelnim s morskom obalnom linijom od Splita i Kliškog prijevoja (360 m n.v.) na sjeverozapadu, sve do rijeke Cetine na jugoistoku. Od brežuljkastih padina planine Mosor sa svojih 25 km dužine na sjeverozapadu sa najvišim vrhom od 1339 m visoki Ljuti kamen ili Veliki Kabal, te do planinskog platoa na sjeveroistoku Kostanjskom Ljuti sa središnjom visinom otprilike 260 m n.v.

Mosorom dominira kameniti hrbat s kojeg se u smjeru sjevera i juga spuštaju krševite padine vrlo razvijenog reljefa te čine pojas poljoprivrednih kultura i zimzelene vegetacije (zelenika, trslja, žuka, mirta, smrika, businj). U višim predjelima do 1000 m visine prostire se pojas bijelog graba, u kojem rastu i hrast medunac, crni jasen, maklen, rašeljka, smrdljika i drijen. Biljni plast je kržljav, a u višim predjelima vide se tek ostaci šuma. Svojim mirisom goletima posebnu čar daju kadulja, smilje i pelin. Središnji dio prijelaznog područja sastoji se od manjih brežuljaka odakle se nagib jednoliko spušta prema rubnom dijelu Ljuti. Ipak dok sjevernu padinu karakteriziraju brojne škrape, ponikve i kraške jame, južna se spušta gotovo terasasto. U njima je nekoć bilo mnogo staja (kako ovdje nazivaju ljetne pastirske stanove), ali su danas gotovo sve ruševne. Između Mosora i te kose su smještena slikovita sela srednjih Poljica, dok Iznad 600 m nadmorske visine nema stalnih naselja.

Na podnožju sjevernog Mosora smješteno je nekoliko siromašnih zaselaka, to su tzv. zagorska Poljica. Unutar područja izdvajaju se tri značajnija naselja – Donji i Gornji Dolac i Srijane u sjeverozapadnom dijelu, mala okupljena naselja nepravilne organizacije čiji je centar formiran sjecištem prometnih pravaca na ravničarskim dijelovima. Na tim područjima vidljiv je mozaik polja, pravilnog uzorka koji su se u smjeru istok-zapad usjekli u područje krša i šume. Koluvijalni zastori homogeniziranih polja sežu sve do rubova pristupačnih dijelova plodne

zemlje, gdje se zatim naglo pojavljuju padine brežuljaka. Na dijelovima gdje su padine blažeg nagiba, izražen je uzorak linijskih terasiranih polja koja formom prate konfiguraciju terena i krša, djelomično zapuštenim i obraslim u makiju što upućuje na poljoprivrednu tradiciju i nekadašnju visoku kultiviranost ovog područja.

U vizualnom smislu, radi se o raznolikom prostoru s većim brojem različitih vizura i ambijenata, od panoramskih pogleda s viših vrhova Mosora na Gornja Poljica na sjeveru do vizura na planinske masive Biokova i Omiške dinare na jugu. Izrazito zanimljive vizualne elemente formiraju razigrana brdašca sa terasiranim ježama od vrhova do samih podnožja. Ljut, istočni dio područja nudi nešto manje zanimljiv vizualni doživljaj s obzirom na jednolikost prostora s gustim i teško prohodnim pojasom makije u kršu i pretežno borove šume, a interesantan i inspirativan ambijent nudi staro selo u Podgrađu i veliki broj pasika sa lozama i maslinama okružene suhozidima.

4.1.2. Brežuljci i udoline pod šumom

(Srednja Poljica, Donja Poljica, Rijeka Cetina)

Glavne značajke ovog krajobraznog područja su padine koje se spuštaju prema riječnoj dolini Cetini, te terasirani dolci. Viši i strmi predjeli obrasli su borovom šumom.

Slika 91.: Pogled na riječnu dolinu Cetine i terasasta polja

Reljefna obilježja dominantno određuju brežuljci koji se nižu uz cijeli tok Cetine između dva planinska masiva, a na vrhovima brdašca i u podnožju Mosora i Ljuti nalaze se sela i naselja. Reljef krajobraznog područja je samostalno, nisko pobrđe izduženo u smjeru istok-zapad, blagih i strmih reljefnih formi, tipično rebrastog reljefa, jasno odvojeno rasjedima, brojnim potočnim i derazijskim dolinama. Karakterističan reljefni oblik nakon kanjona Cetine je riječna dolina koja raščlanjuje reljef pobrđa. Ostaci stabala daju osnovu za zaključivanje da su

prije naseljavanja ovog područja flišku padinu prekrivale šume hrasta medunca (dub, *Quercus pubescens*). Uz bor, veoma je rasprostranjena i samonikla brnistra (*Spartium Junceum*). Kultiviranje područja unatoč veoma zahtjevnom terenu omogućeno je krčenjem šuma pretvarane u brdske travnjake, oranice, pašnjake i livade, a na osunčanim padinama su podizani vinogradi.

Naselja se nisu podizala u nizinama brežuljaka zbog mogućnosti naplavlivanja rijeke, već se kuće nalaze na vrhovima brežuljaka i uz glavnu prometnicu koja je omogućila razvoj naselja, pa su naselja uglavnom linijske prostorne strukture. Neravan reljef pridonio je raštrkanosti zaselaka Srednjih Poljica i ekstenzivnoj poljoprivredi na malim parcelama.

Prirodni karakter krajobraznog područja određen je prvenstveno velikim šumskim površinama, kako u riječnom tako i u dijelu pobrđa, koje čine osnovu vizualnog kao i ekološkog karaktera područja. Tek manji dio odnosi se na poljoprivredu i izgrađeno. Prateće poljoprivredne površine svojim dimenzijama, oblikom, prostornom organizacijom te vrstom korištenja uz samu rijeku stvaraju veliki, organski uzorak kultiviranog krajobraza, dok se na brežuljcima ona pojavljuje u sitnijim organskim i pravilnim oblicima. Viša predjela su obrasla gustom crnogoričnom šumom dok su predjeli manjeg nagiba zasađeni maslinama u sustavu terasa i suhozida, a najniži su iskorišteni za poljoprivredu kultura nižeg rasta.

Skica raštrkanih zaselaka u Kostanju

Slika 92.: Pogled na naselje i poljoprivredne površine u Gatima

Slika 93.: Pogled na naselja u Srednjim Poljicima

Brežuljkasti dio ovoga krajobraznog područja vizualno je izložen pogledima iz šireg područja krških planina te sa viših brda iz sjevernih i južnih dijelova brežuljkastog područja. Velika raščlanjenost područja ne omogućava cijelu preglednost, već je potrebno konstantno mijenjati

položaj kojima se otvaraju nove vizure. Samim time dovoljno je da se osjeti koherentnost i artikuliranost u prostoru s izraženim međusobnim miješanjem pojedinih uzoraka područja što pozitivno utječe na sliku prostora i svrstava kontaktne prostore među područjima kao visoko vrijedne u doživljajnom smislu. Šuma kao prirodni pokrov doprinosi doživljajnim vrijednostima područja, a svojom teksturom, bojom i volumenom naglašava vertikalnu raščlanjenost prostora.

Postojeće dominante karakteristike koje ovo područje razlikuje od ostalih krajobraznih područja su: velike šumske površine sa izdvojenim stablima alepskog bora (*Pinus halepensis*) i ostaci stabala koji daju osnovu za zaključivanje da su prije naseljavanja ovog područja flišku padinu prekrivale šume hrasta medunca (dub, *Quercus pubescens*). Zatim poljoprivreda s raznolikim kulturama; nasadi maslina, vinove loze i bresaka, tradicijska sela sa nekoliko suvremenih objekata, linijski terasirani brežuljci, te vizure prema širim prostorima. Ovo područje na taj način dobiva ekološku, rekreacijsku, kulturno - krajobraznu i boravišnu vrijednost.

4.1.3. Visoravan i južna obalska naplavina

(Omiška dinara, Rogoznica)

Krajobrazno područje obuhvaća vrh Omiške dinare dugačke 15 km i južnu obalu planine unutar granice obuhvata prostornog plana Omiša. Sjeverni rub područja naglo prelazi iz razvedenog reljefa brežuljaka i udolina pod šumom u brdovito područje - visoravan na vrhu izraženog grebena. Vapnenačko bilo, odnosno kršku visoravan široku oko 500 m čini brdo s nekoliko izraženih grebena, od kojih se pružaju panoramski pogledi prema planini Mosor i Bračkom zaljevu. Najviši vrh je Kula (ili Imber), koja se nalazi iznad naselja Stanići i visok je 863 m. Cijelo južno područje je krševito i suho te oskudne vegetacije, za razliku od sjeverne padine visoravni koja je prekrivena borovom šumom. Na južnoj strani visoravni izdvaja se cjelina obalske naplavni - niska zona s plodnom zemljom koja se terasasto spušta prema moru, te iznad nje, fliška padina koju karakterizira kamena zona visoka oko sto metara.

Strmu, ali razgibanu južnu stranu karakteriziraju ostaci kultiviranih zastora gdje se uzgajala vinova loza dok je ostali prostor prekriven višom vegetacijom. Stara sela dalmatinskog tipa gradnje smještena su na polovici visine Rogozničke planine (između mora i vrhova grebena, na oko 250 m.n.v.). Danas su ona napuštena, ali predstavljaju vrijedan primjer tradicionalnog graditeljstva. Na području se uzduž magistrale nalaze manja naselja poput: Piska, Marušići, Mimice, Medići, Lokve Rogoznice, i td. Priobalni reljef nastavlja se u podmorju Bračkog kanala. Južna obala Omiške krajine je dobro razvedena te obiluje malim plažama i uvalama. S obzirom da je većina plaža izvedena nasipavanjem, one su šljunčane, ponegdje u većim i uređenim mjestima pješčane, ali na strmijim dijelovima one su većinom kamenite i stjenovite.

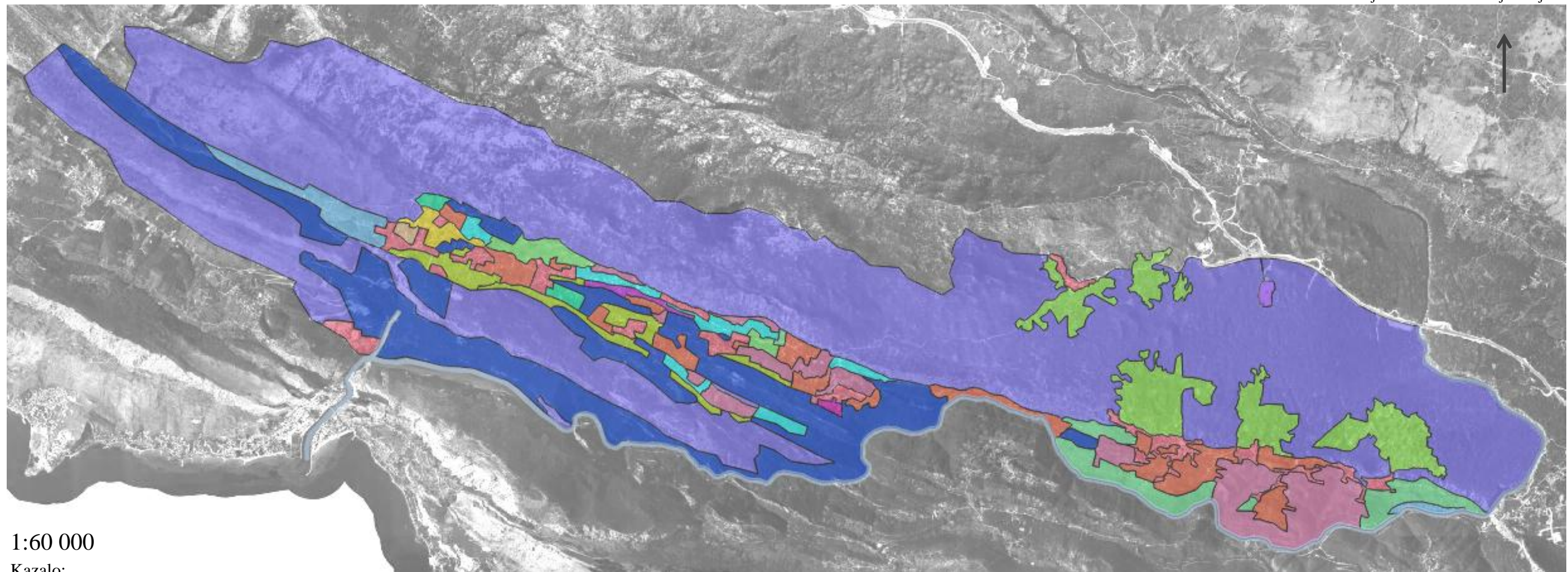
Slika 94.: Pogled na Omišku Dinaru

4.2. KRAJOBRAZNI UZORCI

Provedenim terenskim istraživanjem na području Srednjih Poljica, dobivene su spoznaje o prostornim degradacijama, kao i područjima koje bi zbog svoje ljepote i kvalitete mogla ući u kategoriju značajnih krajobraza. Bilježila su se zapažanja o krajobraznim obilježjima, o estetskim i percepcijskim aspektima prostora, dominantnim krajobraznim elementima kao i zapažanja o stanju krajobraza te o osjetljivosti prostora na promjene. Interpretacija krajobraznih uzoraka na kraju predstavlja kompleksnost područja čije se strukturne karakteristike uglavnom temelje na površinskom pokrovu i njegovoj kombinaciji s mikroreljefom, s naglaskom na poljoprivredni krajobraz.

KARTA KRAJOBRAZNIH UZORAKA

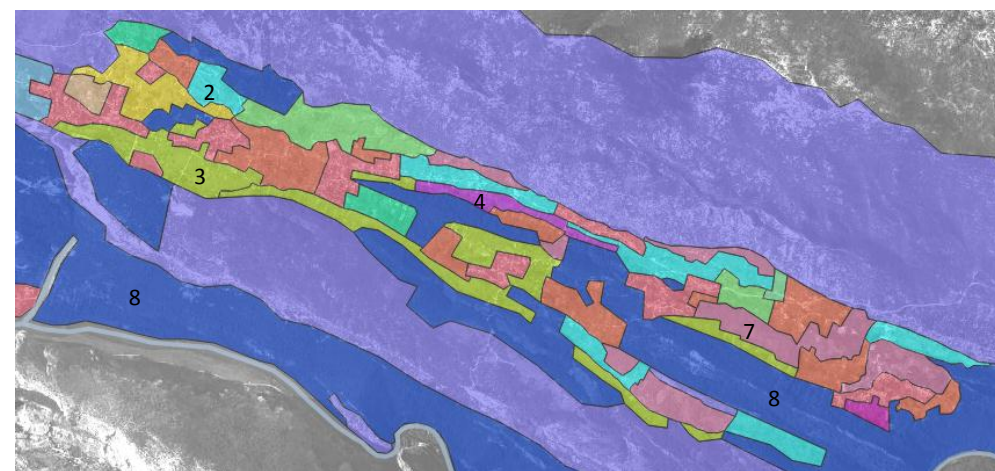
Karta 2.: Krajobrazni uzorci Srednjih Poljica

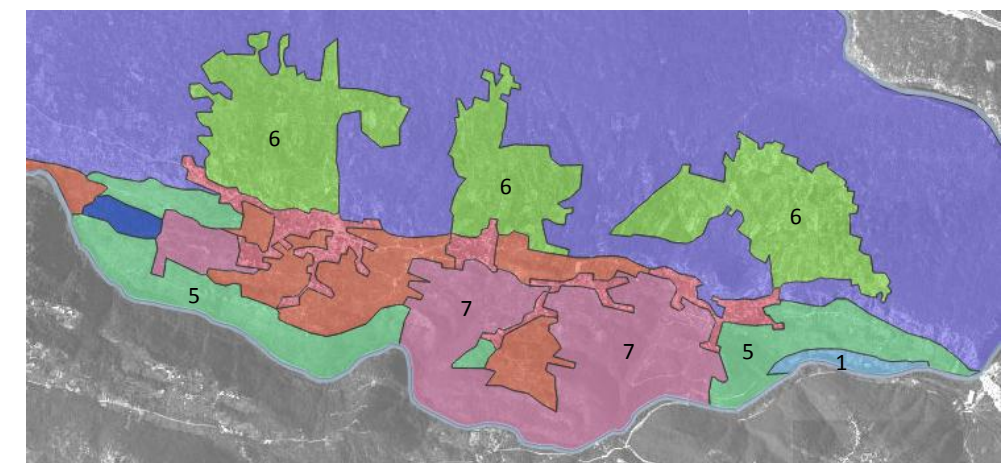
1:60 000

Kazalo:

- krs
- kamen
- izgrađeno
- 8 suma
- 1 dolac
- 6 pasike
- 3 neomeđena nepravilna polja
- 4 neomeđena pravilna polja
- nepravilna terasirana polja
- 2 terasirana pravilna polja
- nepravilna polja u zapuštanju
- poluomeđena nepravilna terasirana polja
- poluomeđena pravilna terasirana polja
- 7 nepravilna terasirana polja pod sumom
- nepravilna terasirana polja u zapuštanju
- poluomeđena nepravilna polja
- 5 terasirana polja u zapuštanju

Slika 95.: Uvećani prikaz krajobraznih uzoraka Srednjih Poljica - zapad

Slika 96.: Uvećani prikaz krajobraznih uzoraka Srednjih Poljica - istok

4.2.1. OPISI KRAJOBRAZNIH UZORAKA

1 - TRAKASTA POLJA U RIJEČNOJ DOLINI

Toponimi: *Luka, Doci, Smovo*

Slika 97.: Dolac

Trakasta polja reljefno odgovaraju opisu kultivirane krške depresije, izdužene i ljevkaste forme smještene između dvaju brda, usmjerene silazno prema jugu. To su plavna polja, čiji „tok“ kroz prostor sugerira postojanje nekadašnjeg vodotoka (danas suha dolina) na tom području, koja su djelomično privedena kulturi što je vidljivo u oraničnim poljima i djelomično korištenim travnjacima

('brine'). Forme se u prostoru razvijaju vijugavo i odgovaraju topografiji terena prateći obalu rijeke Cetine. Pristupačnost poljima dolaca omogućena je lokalnim i makadamskim putevima. Od kultiviranih vrsta uglavnom su prisutne povrtno vrste, koje se koriste za vlastite potrebe, a ostatak prostora prepušten je zaraštanju. Prostorne rubove čine obala rijeke i planine, čime dolci upotpunjuju ruralnu sliku područja i čine pozitivne vizure. Prostor je jednostavan i skrovit, a uzorci skladni i pravilni, te uz prisutnost ljudskih djelatnosti i naznakama tendencije povratka poljoprivredi lako prepoznatljivi. Unutar izduženog prostora javljaju se kratke i pregledne vizure, a izmjenjivanjem oblika poljoprivrednog uzgoja i prisutstvom hidroloških sustava (povremeni tokovi), nastaje izrazito zanimljiv vizualni doživljaj inspirativnog prostora.

2 - TERASIRANA PRAVILNA POLJA

Toponimi: *Podvornice, Kružičević, Točilo, Dubrava, Za brdom, Seline*

Slika 98. i 99.: Terasirana pravilna polja

Prepoznatljiv krajobrazni uzorak pravilnog oblika prisutan je na središnjim dijelovima područja - od Cetine do vrhova naselja. Od najnižeg dijela uz obalu rijeke, prema sjeveru, blagim nagibom dižu se velika, ali plitko terasirana polja. Posebnost prostora su izdužene trakaste terase ponavljajućeg i gustog uzorka, koje prate gibanje reljefa, potvrđujući i ističući raster slojnice. Zatečeno stanje krajobraza izrazito je kultivirano; što pridonosi vizualnoj, prirodnoj i kulturnoj vrijednosti prostora. Uz rubove terasiranih površina prisutni su i recentni stambeni objekti (bez preuzetog tradicionalnog uzorka gradnje) te dalekovodi koji narušavaju vizualni dojam područja. Terasirana polja variraju veličinom, orijentacijom i dominantnim kulturama pa se stvara raznoliki i zanimljivi mozaik s razlikama u boji i teksturi. Dominantna kultura je maslina (polja većih površina), a manje dominantne su vinova loza, povrtna kultura, te makija u prijelaznim područjima. Pojavljuju se i polja kombiniranih nasada masline i vinove loze. Pristup prostorima omogućen je makadamskim i poljskim putevima. Prostorom dominira zelena boja maslina i siva suhozidnih stijena. Prevladava raznolikost, te se prostor percipira kao složen i prostran zbog otvorenih površina, a aktivno korištenje poljoprivrednih površina i koridora čini područje aktivnim i pod velikim utjecajem čovjeka. Zbog svoje heterogenosti i ambijentalne različitosti vizualni doživljaj prostora izrazito je interesantan i inspirativan. Prostor djeluje izrazito skladno, uravnoteženo i pregledno uvjetovano pravilnim izmjenama vertikalnih raščlambi, što doprinosi osjećaju sigurnosti.

3 - NEOMEĐENA NEPRAVILNA POLJA

Toponimi: *Polje, Torrente Klenovo, Za brda, Dol, Plužine*

Krajobrazni uzorak karakteriziraju ravnija područja - zaravni na brdima. Polja su nepravilnih oblika, neomeđena, srednjih dimenzija, uokvirena makijom i drugim slobodnorastućim raslinjem koje funkcioniraju kao prostorni rub, a parcelacija je uvjetovana nekadašnjom preraspodjelom zemljišta. Obzirom na ruralno područje slobodne forme i gradnje, ne postoje drugi karakteristični koridori. Neka područja su aktivna na što upućuju otvorene obradive poljoprivredne površine te dobro stanje pristupnih puteva, dok se neaktivna polja očituju u tragovima nekada aktivnih obradivih parcela. Dominantna poljoprivredna kultura je vinova loza, nasadi maslina, te voćnjaci i povrtnjaci u manjoj mjeri.

Slika 100. i 101.: Neomeđena nepravilna polja

Prostor se percipira kao zatvoren zbog ograničenih vizura na polje i okolna područja koja obrubljuju samo polje, prvenstveno zbog 'clumpsova' i prostornog ruba šume. Postojeći površinski pokrov uz topografiju terena, daje prostoru razigran, neujednačen i kompleksan osjećaj. Na lokacijama se izmjenjuju glatke i grube teksture uglavnom svijetlih monokromatskih boja. Iako su lokacije poljoprivredno aktivne i utjecaj čovjeka je veliki, vizualno su izolirane i intimne.

4 - NEOMEĐENA PRAVILNA POLJA

Toponimi: *Varice*

Slika 102. i 103.: Neomeđena pravilna polja

Krajobrazni uzorak neomeđenih pravilnih polja također karakteriziraju zaravnjeni dijelovi brežuljkastog područja. Polja su najčešće pravokutna, neomeđena i pravilna, većih dimenzija, uokvirena dominantnom gustom šumom i makijom koje funkcioniraju kao prostorni rub, te pristupni makadamski putevi. Granice polja određena su izmjenom različitih kultura ili tankim rubom trajnog raslinja. Obradive poljoprivredne površine i osobni simboli naznačavanja parcelacije upućuju na aktivna područja. Osim dominantnih poljoprivrednih kultura, prisutna je kombinacija travnjaka i polja - nekada aktivne poljoprivredne parcele.

Prostor se percipira kao zatvoren zbog ograničenih vizura na polje i okolna područja koja obrubljuju samo polje, prvenstveno zbog dominantnog prostornog ruba - šume i planina.

5 - TERASIRANA POLJA U ZAPUŠTANJU

Toponimi: *Peršić, Na Klenovo, Brišće, Vučin dolac, Vinogradine, Podlokavje, Podvornice, Comorcica*

Slika 104. i 105.: Terasirana polja u zapuštanju

Krajobrazni uzorak definiraju topografske karakteristike brežuljkastog područja. Prilagodбом terenu nastaju duboke uglavnom pravilne terase malih i velikih dimenzija koje su omeđene širokim i visokim suhozidnim strukturama (potporni zidovi). Neki od prisutnih postojećih kamenih kućica čine vrijedno kulturno-povijesno nasljeđe, no zbog zapuštenosti i nekorištenja prostora vidljiva je degradacija. Suhozidi koji prate konfiguraciju terena postignuti su organskim oblikom (s linija), dok pravilni kombinirani uzorci s pravocrtnim suhozidima čine prostor kompleksnim i izrazito artikuliranim. Područjima dominiraju makija i garig, te nasadi maslina većim dijelom napušteni (maslinici se miješaju s makijom). Pristupačnost terenu je dobra uz lokalne prometnice, ali zahtjevna zbog nagiba i djelomične neprohodnosti. U podnožju, prostor djeluje vizualno zatvoren, ograničen, usmjeravajućih vizura, uglavnom na koridor, ali na višim dijelovima prelazi u panoramske i otvorene vizure prema ostalim dijelovima područja. Prevladavaju tamniji monokromatski tonovi, a neaktivnost područja uvjetuje kaotičan i intiman prostor.

6 - OMEĐENE KRČEVINE - "PASIKE"

Toponimi: *Kostanjska ljut*

Pasike su sastavni dio sjevernog dijela zaravnjenog boginjavog krškog terena izrazito udaljenog od glavnih pravaca. Nekada kultivirano krško područje danas je zbog svojih prirodnih datosti većinom zapušteno i prepušteno sukcesiji, a dominantan površinski pokrov su makija i šuma. Uzorak pasika najčešće je jasno odvojen suhozidom, dok se

Slika 106.: Pasike

ostali iznimni elementi u prostoru javljaju kao skrovišta te manja sela kamenih kućica. Nekadašnji kultivirani prostor pasika formiraju poljoprivredne nepravilne parcele, a njihovom površinom dominira veliko šiljasto kamenje. Zemlja bi se donosila u male depresije među kamenjem kako bi se omogućila sadnja vinove loze, masline, smokve, povrća. Obzirom na viši položaj u odnosu na okolni teren, vizure su pregledne, duge i raspoložu širinom. Sam vizualni doživljaj prostora nije naročito interesantan zbog izostanka akcenata.

7 - NEPRAVILNA TERASIRANA POLJA POD ŠUMOM

Toponimi: *Blato, Težine, Pod Lokve, Krčine, Poljanice, Gornje selo, Brišće, Umac, Božić, Dubrava, Smotonje, Dol, Vodine, Šaškor*

Slika 107. i 108.: Nepravilna terasirana polja pod šumom

Krajobrazni uzorak definiraju topografske karakteristike brežuljkastog područja. Prilagodбом terenu nastaju plitke nepravilne terase malih i velikih dimenzija koje su omeđene uskim i niskim suhozidnim strukturama (potporni zidovi). Područja nemaju vizualno-doživljajnu vrijednost, te zbog nepristupačnosti, zapuštenosti i nekorištenja prostora vidljiva je

degradacija. Suhozidi koji prate konfiguraciju terena tvore manje vidljive uzorke u pravocrtnim linijama koji se naziru kroz krošnje. Područjem dominira šuma, dok se na terasama mogu uočiti većim dijelom napušteni maslinici ili travnate površine. Pristupačnost terenu je veoma loša, a pojedini šumski putevi neprohodni su zbog visoke vegetacije. Prostori su vizualno zatvoreni, ograničeni, usmjeravajućih vizura, uglavnom na šumske koridore. Prevladavaju tamni i monokromatski tonovi, a neaktivnost područja uvjetuje miran i intiman prostor.

8 - ŠUMA

Toponimi: *Gaj, Brdo, Gajne*

Slika 109. i 110.: Šuma

Šumsko područje se najvećim dijelom nalazi na obroncima planina uz rijeku Cetinu na kojima nije moguće podizanje i razvoj kultiviranih površina, te na strmim i brdovitim terenima u naseljima. Zahvaljujući niskom utjecaju čovjeka, prostor je bogat šumskom florom i faunom. Područja odaju dojam zatvorenosti, monotonosti, ograničenosti i nepristupačnosti, te ne ostavljaju mogućnost vizura, no upravo ta nepreglednost i vertikalna raščlanjenost visokih stabala pospješuje mističnost. Unutar uzorka nema antropogenog utjecaja, osim probijanja koridora za dalekovod.

5. PROSTORNE I VIZUALNE ANALIZE

Za izradu vizualno-doživljajnih analiza ključan je terenski obilazak, jer se osim dostupnih postojećih baza prostornih podataka i pisane literature, ona prije svega temelji na estetskom i ambijentalnom dojmu stečenom o prostoru Srednjih Poljica. Budući su Srednja Poljica u svakom prostornom i doživljajnom smislu izrazito kompleksno i raznoliko područje,

cilj ove analize prikazati je njegove glavne estetske značajke, njihov utjecaj na prostor i mikro-ambijente koje takva raznolikost stvara u njemu.

Područje Srednjih Poljica može se podijeliti u nekoliko zona, potkrijepljeno krajobraznim područjima, što je prvenstveno uvjetovano topografijom terena. Najveći kontrast u prostoru vidljiv je između kostanjske krške zaravni i područja Srednjih Poljica sa velikim površinama terasiranih polja. Unutar svakih od tih zonalnih područja razlikujemo velik broj krajobraznih uzoraka, s pravilom da su oni daleko heterogeniji na neravnim dijelovima.

Zona kojoj pripada Kostanjska Ljut je manje značajna prostorna cjelina s obzirom na jednoličnost ambijenta, ravne plohe i ponavljanje elemenata, te je stoga i preglednija. Nakon kanjona Cetine, izrazito strma padina Ljuti i nagla promjena konfiguracije terena ostavlja dojam u potpunosti različitih svjetova, koji iz ravne plohe prelazi u kompleksan prostor sa organskim i geometrijskim prostornim uzorcima. Uzorci su "najčitljiviji" s okolnih uzvisina odakle se pružaju panoramske vizure na veći dio područja. Osim prostornih uzoraka poljoprivredno najaktivnijih područja, itekako su značajni i padinski te brežuljasti predjeli, poglavito zbog visoke kulturno-povijesne, prirodne i ambijentalne vrijednosti mikrolokacija. Kao najčešći primjeri takvih mikrolokacija javljaju se suhozidne terase, gomile pod šumom i ostali krajobrazni uzorci, čije su navedene vrijednosti prepoznate u spoju objekata tradicijske gradnje tradicijske poljoprivrede i biološke raznolikosti.

S druge strane, najdominantniji prostorni akcenti, vidljivi iz pripadajućih dijelova obuhvata, nalaze se upravo na većim nadmorskim visinama. Od akcenata se ponajprije može izdvojiti Sv. Vit u Smolonju, kao i ostale crkve na povišenim brdima u svakom od naselja. S obzirom na prirodnost područja čije negativne utjecaja politike i turizma još nije osjetilo, može se reći kako na cijelom području vlada osjećaj intime i karakteristične ambijentalnosti. Kamene kuće značajne su za vizualni aspekt područja, s obzirom na karakterističnu gradnju tog razdoblja. Raznolikošću zelenih otvorenih prostora / krajobraza unutar područja Srednjih Poljica osigurava se zadovoljavanje čitavog niza potreba u blizini stanovanja, rada i poljoprivrede.

Analiza je tematizirana u (su)ovisnosti o krajobrazno - prostornom kontekstu, te funkcijama i ulozi u doživljajnoj konstelaciji prirodnih, kulturnih, ali i proizvodnih elemenata na području Srednjih Poljica.

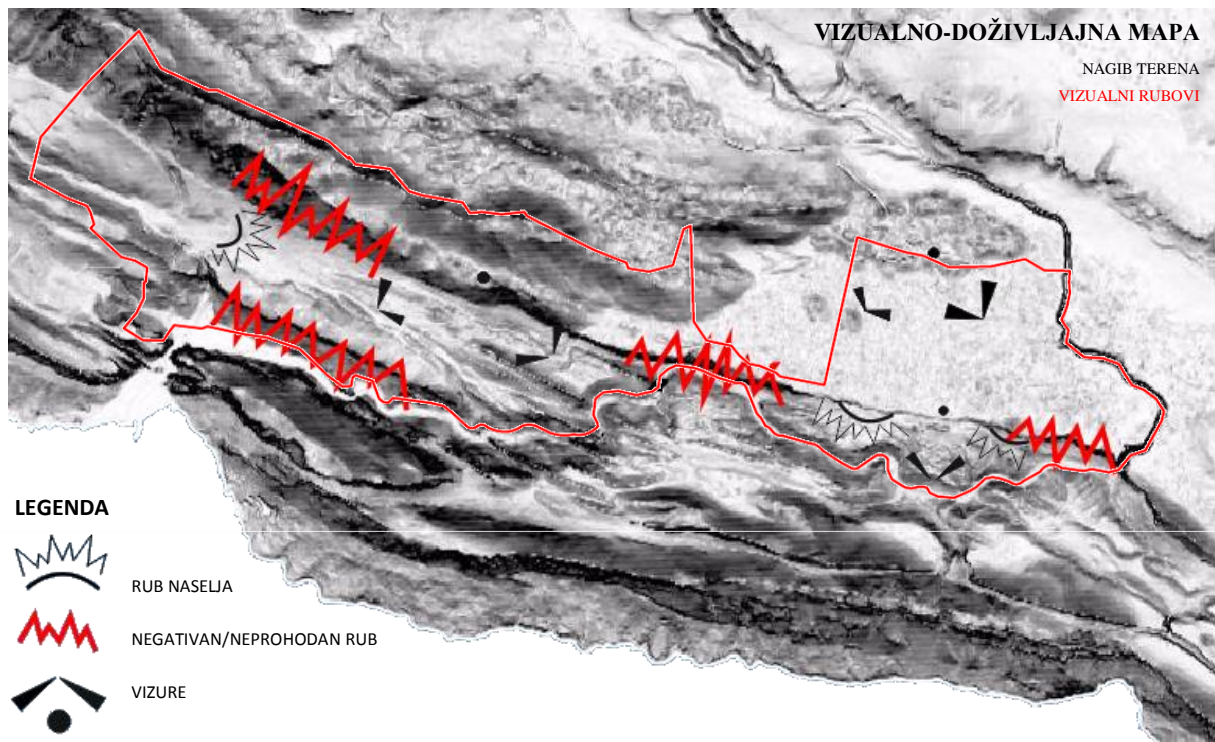
S obzirom na izduženo područje Srednjih Poljica, u vizualno-doživljajnim mapama u kojima su prikazane glavne prostorne značajke: prikaz zelenila i doživljajnih područja te nagiba terena i vizura, uključeno je većinsko područje Poljica radi lakše preglednosti.

5.1. VIZUALNO-DOŽIVLJAJNE ANALIZE, MAPA I OPIS

Slika 111.: Vizualno doživljajna mapa - shematski prikaz postojeće grupacije zelenila i doživljajna područja

Grafički prilog vizualno-doživljajne mape s postojećim zelenilom i doživljajnim područjima prikazuje kontrast pokrova uz najveći postotak šumskog područja (tamnozeleno) i poljoprivrednih obradivih površina (svijetlozeleno) te ogoljelih vrhova stijena, planina i padina u bjelkastim tonovima. U svrhu dočaravanja prostornih i krajobraznih vrijednosnih područja, izdvojena su glavna pozitivna doživljajna područja, prikazana ljubičastom bojom. Iznimna područja koja su svojim prostornim cjelinama imala inspirativan učinak na posjetioce, u ovom slučaju krajobraznog arhitekta pri analitičkom posjetu terena, proizašla su iz zoniranih mikro-ambijenata i lokacija s najvišim kulturno-povijesnim i estetskim vrijednostima. Trakasto označena područja (smeđe boje) označena su na najvišim vrhovima planina koje okružuju Poljica, teško sagledive i nepovezane dijelove terena koji u prostornom smislu predstavljaju barijere, a u vizualnom prekide vizura, ali se sa njih pružaju pozitivne panoramske vizure prema unutrašnjosti područja.

Slika 112.: Vizualno doživljajna mapa - nagib terena i vizualni rubovi

Vizualno-doživljajna mapa s izrađenom kartom nagiba terena uz pomoć hipsometrijske metode (hipsometrijska skala c/b) i ucrtanim glavnim vizualnim rubovima te vizurama predstavlja nadopunu prethodno prikazanog i opisanog grafičkog priloga. Odabrana prostorna metoda prikazivanja reljefa (hipsometrijska) ukazuje na konfiguraciju reljefa na principu mjerenja Zemljine elevacije srazmjerno sa nivoom morske visine (nadmorske visine). Hipsometrijskom skalom tamniji tonovi predstavljaju izraženiji nagib i viša područja, a svjetliji tonovi ravnije dijelove terena. Obuhvaćeni prikaz reljefa Srednjih Poljica ukazuje na ravniji teren s manje brežuljkasto naglašenih područja (osim Mosora) u odnosu na Donja Poljica čija Omiška dinara zauzima neke od viših planinarskih vrhova. Srednja Poljica naglašena su južnom padinom Mosora na zapadu sve do Podgrađa na istoku jasno odjeljujući dva prirodna sustava, te padinama prema Cetini, brežuljcima, uzvisinama i dolcima. Stvarajući prirodan vizualni rub u Srednjim Poljicama, oštrim izlomljenim crvenim linijama prikazani su prirodni vizualni rubovi koji „prodiru“ u prostor te predstavljaju prekide vizura, a razlikuju se crne linije urbanog ruba većih naselja; Podgrađa, Kostanja i Gata. Glavne panoramske vizure (označene crnim točkama i strelicama) pružaju se sa većih i preglednijih uzvišenja, čiji se pogledi otvaraju na Ljut ili obronke planina. Unatoč nekolicini odabranih vizura, područje Srednjih Poljica ne podržava dulje i otvorene vizure s obzirom na raspon nadmorskih visina i veliku razgibanost terena, te je potrebno često mijenjati položaj i točku stajanja kako bi se otvorile nove vizure.

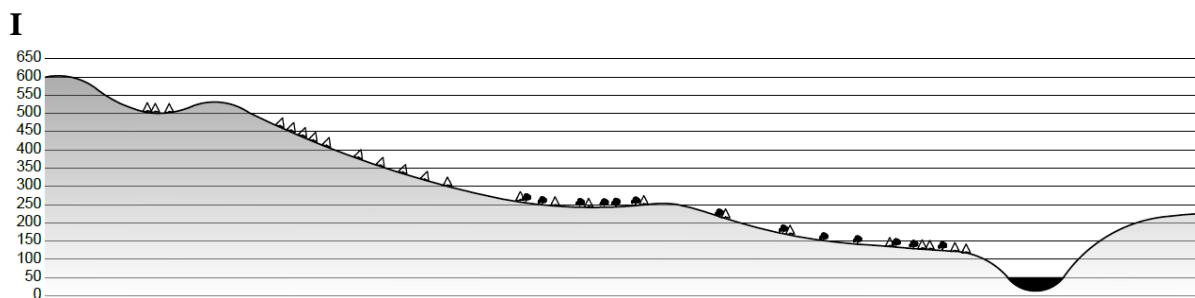
5.2. PRESJECI, SKICE

PRESJECI TERENA

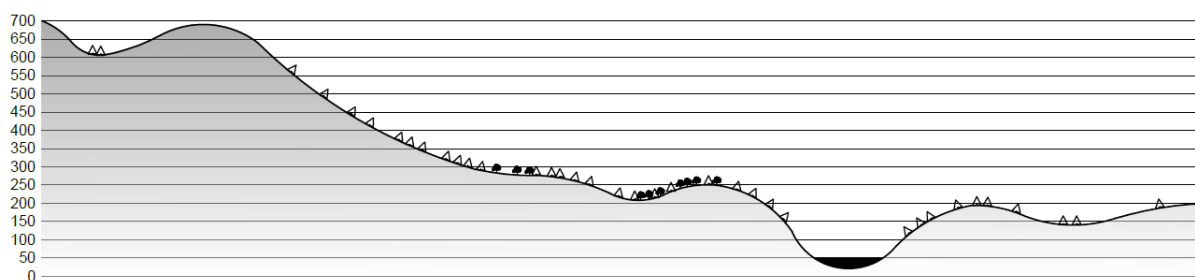
Uz pomoć topografske karte, te iščitavanjem visinskih kota i slojnica izrađena su ukupno četiri značajna presjeka, a sve u svrhu stjecanja što kvalitetnijeg dojma o konfiguraciji reljefa na širem području Poljica.

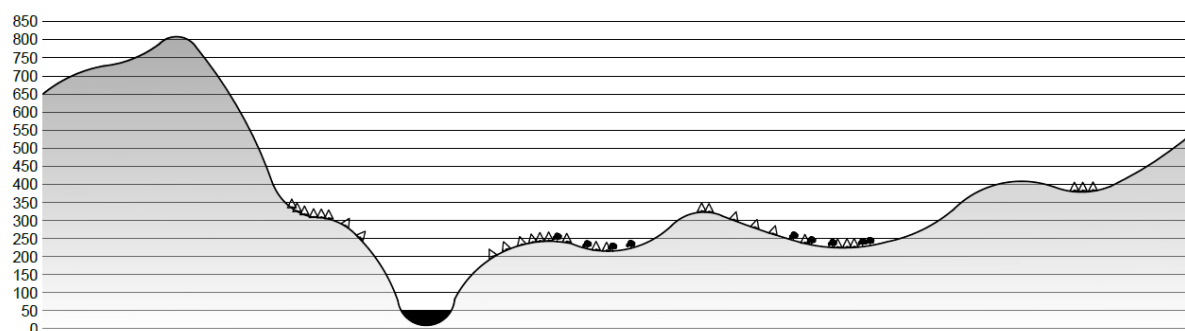
Slika 113.: Topografska karta 1:200 000, Tlocrtni prikaz presjeka terena

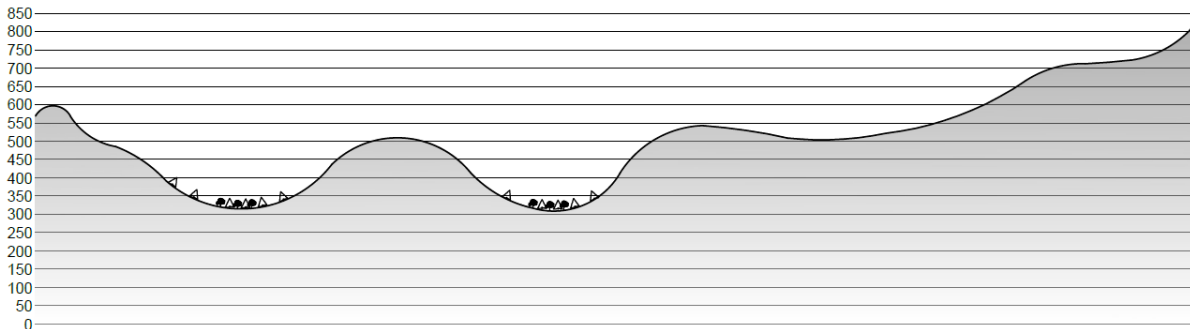
Slika 114.: Presjek I

II

Slika 115.: Presjek II

III

Slika 116.: Presjek III

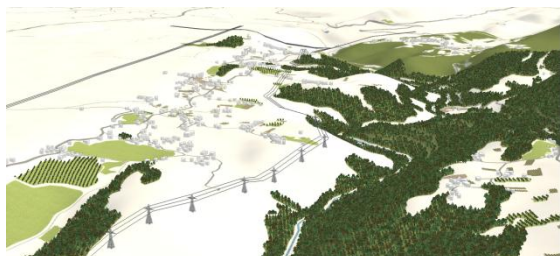
IV

Slika 117.: Presjek IV

VIZUALNE INTERPRETACIJE KRAJOBRAZA

Vizualne interpretacije krajobraza su prostorni i krajobrazni prikazi područja ili uzoraka, koji mogu ukazivati na najistaknutiji aspekt krajobraza te razne vizualne odnose i kvalitete ruralnog krajobraza. Interpretacije su izrađene na temelju karaktera područja koji prikazuje jasan, prepoznatljiv i konzistentan uzorak elemenata koji čini jedan krajobraz drugačijim od drugog. Spomenuti elementi - pojedine komponentne koje grade krajobraz (drveće, suhozidi, vodotoci) i značajke predstavljaju osobito istaknute ili vizualno uočljive elemente (nakupine drveća, rubovi šuma). Prilikom izrade ilustracija korištene su različite tehnike u bojama,

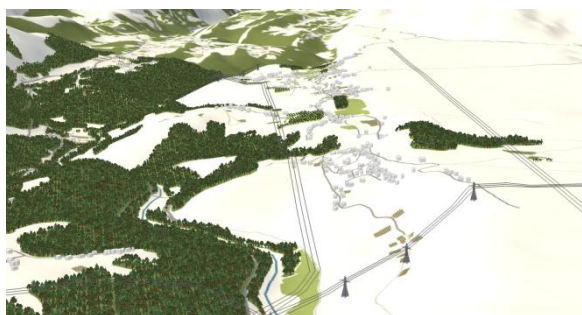
oblicima i teksturama, ručno i digitalno iscrtavanje, apstrakcija elemenata krajobraza... Kao podloga za prikazivanje uzoraka korišteni su aero i digitalni ortofoto snimci, te digitalni alat web karata za prikazivanje 3D modela reljefa - F4map Demo - Interaktivna 3D mapa.

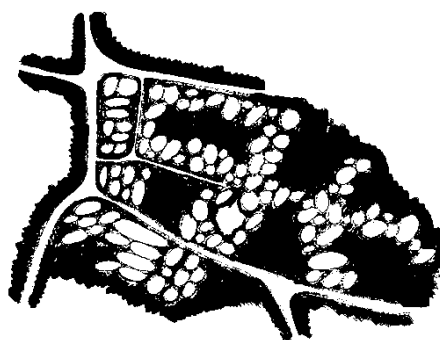
Slika 118.: 3D pogled na Kostanje

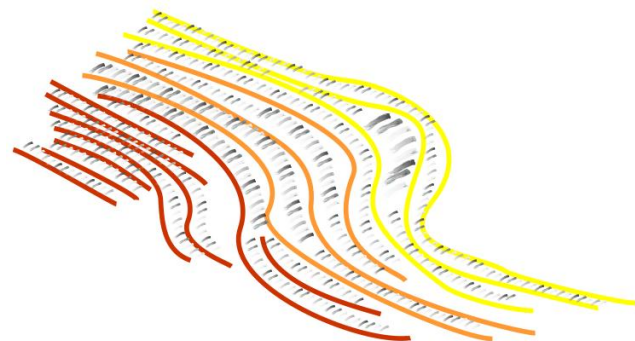
Slika 119.: 3D pogled na Zakučac

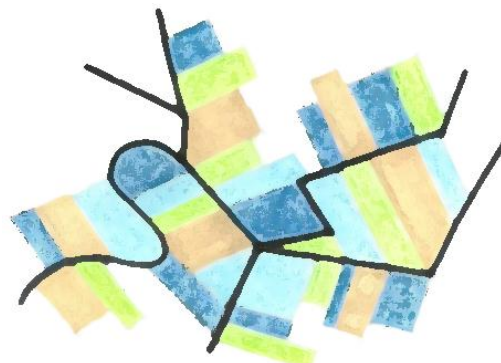
Slika 120.: 3D pogled na Podgrađe

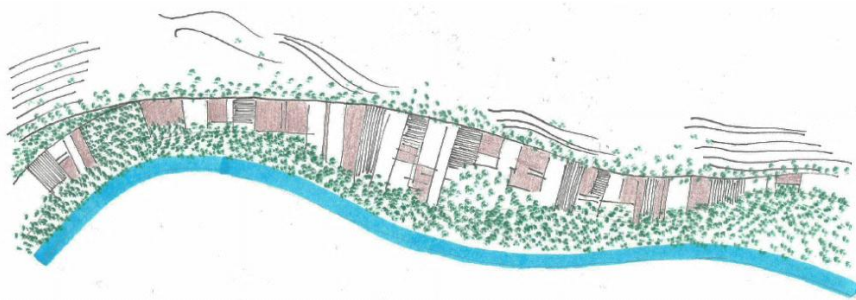
Slika 121.: Interpretacija uzorka - Pasike

Slika 122.: Interpretacija uzorka - Terasa

Slika 123.: Interpretacija uzorka - Podgrađe

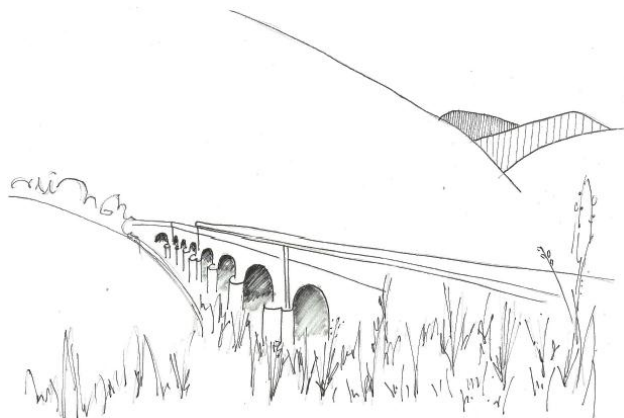
Slika 124.: Interpretacija uzorka - Dolac

SKICE TERENA

Skice terena nastale su tijekom terenskog obilaska Srednjih Poljica. Jednostavnim i preglednim slikama nekog područja, prikazani su različiti detalji prostornog uređenja, od jednostavnih odnosa elemenata u prostoru do širih panoramskih prikaza. Također, skicama su pridruženi opisi detalja te toponim.

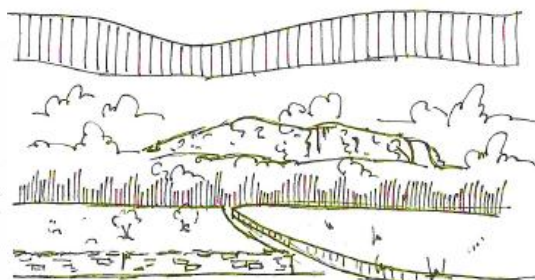
Slika 125.: Pasike u Kostanjskoj ljuti

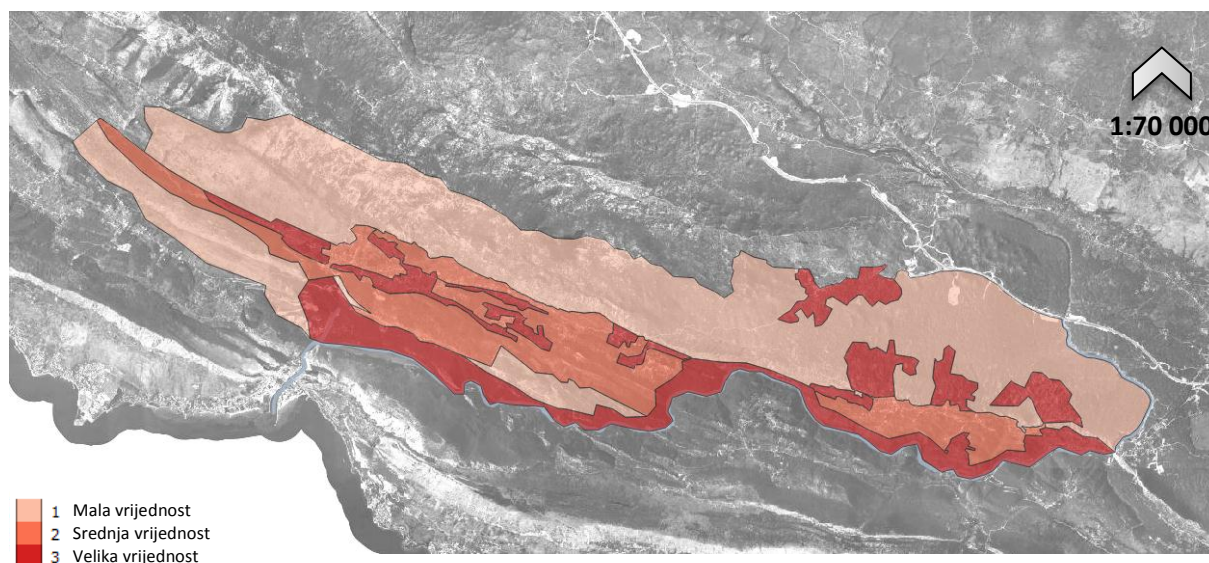
Slika 126.: Pavića most

Slika 127.: Pogled na ušće rijeke Cetine, Zakučac

Slika 128.: Polja u Zakučcu

6. KARTA KULTURNIH, PRIRODNIH I DOŽIVLJAJNIH VRIJEDNOSTI*Karta 3.: Vrednovanje područja*

Karta vrijednosti područja produkt je samostalnog ocjenjivanja prethodno grupiranih kategorija vrednovanja - kultivirani krajobrazi, povijesna i doživljajna (vizualne interpretacije). Rezultat dobivene karte su uzorci koji prema tri kategorije vrijednosti imaju veći potencijal za određivanjem iznimnog krajobraza (3 - velika vrijednost područja), a obično su okarakterizirani riječnom dolinom, terasastim poljima i kultiviranim poljima u kršu. Kao najvrjednija područja ističu se lokaliteti Kostanjska Ljut (kultivirana polja u kršu - pasike), prvenstveno zbog specifičnog načina iskorištavanja i obrađivanja tla koja su privedena određenoj kulturi i Podvornice i Vinogradine kao područja sa nizom terasastih polja koji prate konfiguraciju terena i iznimne očuvanosti suhozidnih struktura. Srednja vrijednost označuje prirodna šumska područja, aktivna polja integrirana u naselja, te očuvani tradicijski objekti i gustirne i arheološka nalazišta, no doživljajna vrijednost prostora smanjuje se zbog velikog broja zapuštenih poljoprivrednih parcela. Treća kategorija vrijednosti (mala vrijednost područja) označuje manje osjetljive uzorke na promjene, a većinom predstavljaju izrazito krška područja, visoke nedostupne predjele nepovoljne za daljnji razvoj.

7. ISPITIVANJE STAVOVA LOKALNOG STANOVNIŠTVA O KVALITETAMA KRAJOBRAZA

Stavovi lokalnog stanovništva predstavljaju značajnu društvenu komponentu iz koje se mogu iščitati razmišljanja stanovništva, što je njima važno u prostoru, te njihov stav do krajobraza i zamijećene karakteristike područja važne za stanovništvo koje uživa sve datosti određenog područja. Uzimajući u obzir nekoliko generacija tijekom ispitivanja, moguće je predstaviti smjerove i određene lokacije koji odlučuju o važnosti određenih područja, što utječe na njihovu prirodnost ili zapuštanje, koji su faktori izmjena u prostoru, koje se reflektiraju na krajobraz i njegove kvalitete. Rezultati intervjua analizirani su i prikazani u slijedećem poglavlju i priložima.

7.1. REZULTATI ISPITIVANJA STANOVNIŠTVA

U razdoblju od 05. srpnja do 05. kolovoza 2016. godine ispitano je petero stanovnika metodom individualnog razgovora, odnosno intervjua. Svi ispitanici intervjuirani su usmenim putem, u trajanju otprilike 45 minuta. Kroz ispitivanje stavova nastoje se prepoznati i definirati prirodne kvalitete na prostoru Srednjih Poljica, kao i opterećenja koja utječu na prirodnost krajobraza te potencijal određenih područja za zaštitu. Struktura pitanja određivala se iz glavnih karakteristika područja Srednjih Poljica i uzimala je u obzir prirodne vrijednosti prostora i ljudske djelatnosti. Time je određen popis tema za razgovor, a svakom kandidatu se postavljaju ista pitanja. U ispitivanju je sudjelovalo dvoje stanovnika Podgrađa i troje stanovnika Kostanja, birani slučajnim odabirom. Ispitanici su se rado odazvali na sudjelovanje u razgovoru, te su s nekim istraživanjima već otprije bili dobro upoznati.

Okvirni popis tema za razgovor

1. Koje su po Vašem mišljenju posebno vrijedne i karakteristične vrijednosti područja Srednjih Poljica?
2. Koje biste dijelove područja ili lokacije istaknuli kao najznačajnija u kontekstu prirodnosti, odnosno njihove očuvanosti kao prirode?

3. Koje bi bile osnovne karakteristike tih područja? Kako biste ta područja opisali nekome tko ne poznaje ove predjele?
4. Koje dijelove područja Srednjih Poljica smatrate da bi trebalo zaštititi i na koji način? Zašto?
5. Koje su po Vašem mišljenju najznačajnije ljudske djelatnosti na ovom području?
6. Prema Vašem mišljenju koje su postojeće vrijednosti i potencijali ovog područja koji do sada nisu iskorišteni?
7. Što smatrate uzrokom takve iskorištenosti potencijala?
8. Što smatrate najvećim opterećenjem koji može najviše utjecati na karakterističnu prirodnost područja? Zašto?
9. Postoji li prema Vašem mišljenju način kojim bi se zaustavilo zapuštanje poljoprivrednog područja i sukcesija?

7.1.1. Opći podaci o ispitanicima

U sklopu istraživanja ispitano je petero stanovnika, a u tekstu koji slijedi, uz njihovu suglasnost, navedena su njihova imena i prebivališta. U Podgrađu su ispitani Darijo i Andrija Škaričić (1933. godište), otac umirovljenik i sin zaposlen u inozemstvu. U Kostanju je ispitana obitelj Gojsalić, Slavica (umirovljenica), Mate (umirovljenik) i Marin (radnik u HE Zakućac).

U poglavlju koje slijedi, citati pojedinih ispitanika označeni su inicijalima, Darijo Škaričić (D.Š.), Andrija Škaričić (A.Š.), Slavica Gojsalić (S.G.), Mate Gojsalić (M.G.), Marin Gojsalić (Ma.G.).

Interpretacija razgovora

U nastavku ovog poglavlja prezentirani su rezultati intervjua u obliku sumarnih iskaza o pojedinim problemima, činjenicama i interesima – zajednički, pojedinačni ili čak suprotstavljeni stavovi.

1. Posebno vrijedne i karakteristične prirodne vrijednosti područja Srednjih Poljica

- Srednja Poljica sačinjavaju nizovi i brežuljci terasastih suhozida, kao i specifični načini poljoprivrede - pasike sa vinogradima na Ljuti.¹ Osim vrijednih arheoloških nalazišta, veliki značaj se pridaje rijeci Cetini, netaknutoj prirodi u koju se ulijevaju prirodni izvori iz kamena u Kostanju i izvor Studenac u Smolonju.²

2. Dijelovi područja ili lokacije najznačajnije u kontekstu prirodnosti, odnosno njihove očuvanosti kao prirode

- Istaknuti lokaliteti na području Srednjih Poljica su: Brdo Gradac³ - povijesna utvrda i nalazišta, izvor Studenac⁴, rijeka Cetina⁵, pasike na Kostanjskoj Ljut, dom Mile Gojsalić u Kostanju - 1530. u borbi protiv Turaka žrtvovala svoj život za slobodu Poljica.

3. Osnovne karakteristike područja u kontekstu prirodnosti

- krško područje⁶, netaknuta priroda, zapušteno⁷, sukcesija na neprohodnim i teško dostupnim mjestima, aktivna poljoprivreda

¹ „Poljica su poznata po suhozidima. Pop Glagoljaš je htio da se izmjere duljine suhozida, ali nisu uspjeli jer toga ima jako puno. Sve se nastavlja od suhozida, međe/meje koje su se radile, plus pasike sa poznatim vinogradima. Svatko je trebao izmjeriti svoje, ali toga ima previše, te je sada i zaraslo i dosta je teško proći. Osim toga, ispod crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, nalaze se iskopine koje datiraju iz doba Rimljana, 400 godina pr. Kr., navodno Benediktinski samostan. Nađene su krstionice, groblje te sitni predmeti iz Rimskog doba.“ (D.Š.)

² „Prvo, relativno netaknuta priroda. U Cetinu se ulijevaju prirodni izvori iz kamena, iz Kostanja, i izvor Studenac. I uz sama ta područja još uvijek postoji zemlja koju ljudi obrađuju.“ (Ma.G.)

³ „Brdo Gradac koje nikad nije istraženo, ali postoje zidine. Nađene su amfore koje su se same pojavile ispiranjem zemlje sa brda.“ (D.Š.)

⁴ „Kanjon Cetine i Studenac. Tu su izvori, i naša vodocrpilišta, poznata je voda i htjeli su je prodati za van.“ (S.G.)

⁵ „Cijeli tok Cetine, od Pavića mosta.“ (Ma.G.)

⁶ „Škrti predjeli sa zemljom. Koristio se svaki škanjur zemlje.“ (D.Š.)

⁷ „Zapušteno, malo svita. Male meje i traktori.“ (S.G.)

4. Najznačajnije ljudske djelatnosti na području

- Najaktivnije djelatnosti danas i prije su vinogradarstvo, maslinarstvo⁸ i poljoprivreda⁹, dok se prije ulagalo i u mlinove i žito¹⁰ koje je služilo za razmjenu.

5. Stavovi o načinu očuvanja ili pokretanja različitih sektora oko načina planiranja i korištenja zemljišta na području Srednjih Poljica

- Ne postoje naznake ili načini ponovnog iskorištavanja zemljišta, povećanjem poljoprivrednih površina i uvođenja novih sektora¹¹, ali se potencijalno žele zaštititi aktivne poljoprivredne parcele¹² kako ne bi došlo da daljnjih zapuštanja i sukcesije.

6. Postojeće vrijednosti i potencijali područja koji do sada nisu iskorišteni

- Najveća vrijednost prostora koja pruža izniman potencijal za turizam je rijeka Cetina¹³, uz veću potražnju biciklističkih staza i pristupnih puteva prema rijeci¹⁴.

7. Uzroci takvih iskorištenosti potencijala

- emigracija, nedostatak ljudi, potrebno konstantno posvećivanje određenim djelatnostima¹⁵

⁸„Nažalost da, sve je manje poljoprivrede, uglavnom vrtovi oko kuća. Najviše se radilo i radi se na vinogradarstvu i maslinarstvu, malo povrća i smokva. Postajala je veza između Bosne i ovog područja Poljica, te su trampili za žito. Kod nas je žita bilo malo, orali su volovi, a postojalo je i nekoliko mlinova. Jedna stara je na potoku u Trsteniku, ali malo tko zna za nju, u ruševnom je stanju.“ (D.Š.)

⁹„Poljoprivreda pod broj jedan. ali i ona zauzima malo mjesta. Ostalo su mali djelatnici.“ (Ma.G.)

¹⁰„Postoji obnovljena mlinica na Cetini, a prije je bila jedna kod Pavića mosta. Ja sam tovario na konja vriće, svako 16 dana bi doša red na mene, jer je bilo 16 kuća kad su napravili mlinicu. Usulo bi se žito u koš, zatim se otkoči i pusti se voda, mlin se vrti, a čačkalica pušta žito koliko treba da upada i tako se mljelo.“ (A.Š.)

¹¹„Neće se pokrenuti. Nezgoda je teren prije svega. Kako su se meje krčile, tako se su nasipavale, i masline su se sadile di je bilo više zemlje. Gornji dio meja se koristio za žito ili bob. Bob je dobar izvor dušika.“ (D.Š.)

¹²„Bilo bi dobro da se nešto ponovno pokrene, ali je nemoguće. Možda bi bilo dobro zaštititi područja i poljoprivredne parcele koje se obrađuju još uvijek.“ (Ma.G.)

¹³„Svaki dio koji se mogao se iskoristio, na sto načina su iskorištavali. Jedino je sad malo turizam podigao siromaštvo. Cetina je uvijek imala glavnu ulogu ovdje. (D.Š.)

¹⁴„Cetina je broj jedan. Mogla bi se iskoristiti na način da se naprave biciklističke staze od Omiša do Kraljevca uz samu Cetinu, odmarališta, razni pristupni putevi prema rijeci. Jer ona je netaknuti dio prirode. Treba tu prirodu iskoristiti ali ne da se devastira nego na način da se približi turistima jer tko god i da dođe je oduševljen.“ (Ma.G.)

¹⁵„Prvo je manjak ljudi. Sve je manje ljudi, otišli su u grad, ritam je takav da se radi od jutra do mraka. Za takvo nešto morate izdvojiti vrijeme, a ako ga nemate, onda nema ni ostalo.“ (Ma.G.)

8. Zaštita područja Srednjih Poljica

- zaštićena šuma hrasta medunca¹⁶
- želja za zaštitom suhozida¹⁷, terasiranih polja¹⁸ i pasika¹⁹

9. Opterećenja koja utječu na karakterističnu prirodnost područja

- ljudski faktor i potreba za preživljavanjem²⁰
- područje još uvijek sadrži veliki postotak prirodnosti, bez industrije, divlje gradnje i nerazumnog iskorištavanja/uništavanja prirode²¹

¹⁶„Zaštitila se šuma hrasta medunca. Hrast medunac je jedan od najstarijih stabala i vrlo je rijedak, tkz. Dubova šuma.“ (D.Š.)

¹⁷„Trebalo bi zaštititi voće kako bi bilo prezentirano, a ne zapostavljeno. Uvoz nam je otežao i prodaja se smanjila. Također bi trebalo zaštititi zidove. Sad sve ide u beton, a prije se sve radilo od kamena.“ (S.G.)

¹⁸„Područja sa terasastim poljima bi trebalo zaštititi. U pasikama je bilo 300 000 čokota loza u samom kršu.“ (M.G.)

¹⁹„Rijeka Cetina i u Ljuti, u kršu, treba zaštititi pasike, jer su ljudi sve na ruke radili i treba zaštititi kao prirodni fenomen. Male ograđene škrape, sve se radilo na ruke. Sve pasike su prije bile pod lozama.“ (Ma.G.)

²⁰„Ljudski faktor je uvijek u pitanju. Od pamtivijeka se šuma sjekla i štitila. Na primjer, tražio se hrast koji ne valja pa bi se njega micalo...“ (D.Š.)

²¹„Mislim da nema ništa specijalno. Nema velikih radova da bi se nešto uništavalo. Još uvijek je relativno čisto. Jedino ako se netko sjeti, a vjerojatno hoće, pa će početi graditi hotele i motele uz Cetinu, a netko tko ima novaca bi vrlo lako prirodu mogao uništiti.“ (Ma.G.)

7.2. INTERPRETACIJA REZULTATA PRIMJENE METODE INTERVJUA - RASPRAVA

Iz rezultata provedenih razgovora sa lokalnim stanovništvom utvrđuje se jednakost u stavovima i razmišljanjima, sa manjim odmacima pojedinih odgovara. Ispitanici su dobro upoznati s elementima prostora koji izazivaju zanimanje, a mogu doprinijeti očuvanju kulturnih vrijednosti i dobrobiti stanovništva. Usporedbom vlastitih spoznaja iz teorijskog i terenskog dijela istraživanja sa onima od lokalnog stanovništva, zaključuje se velika podudarnost u uočavanju specifičnih dijelova kultiviranog krajobraza kao što su suhozidna terasirana polja i pasike u kultiviranom boginjavom kršu, te voda, odnosno rijeka Cetina kao glavni medij. Unatoč minimalnim prostornim zahvatima i održavanjem sve manje poljoprivrednih površina, događaju se negativne reakcije u prirodi, koje dovode do sukcesije i gubljenja prostornog identiteta. Kao glavni uzrok ispitanici navode nezainteresiranost stanovništva i lokalnih aktera, necijenjenost i manjak prihoda, te iseljavanje mlađe populacije stanovništva.

8. ZAKLJUČAK

Dosadašnja istraživanja kulturne i prirodne baštine na području Srednjih Poljica samo su djelomično obuhvatila potrebna saznanja za objedinjeno sagledavanje i razumijevanje problematike primorskog kulturnog krajobraza. Za potrebe ovog rada i dobivanja konačnog rezultata, istražena su i povezana postojeća relevantna istraživanja povijesti i života u Poljicima, te nadopunjena novim saznanjima s terena o tipologiji krajobraza, zastupljenosti i prostornom rasporedu krajobraznih uzoraka kao i odnosom među sastavnicama. Opisane karakteristike krajobraza odgovaraju trenutku njegova posljednjeg najintenzivnijeg korištenja, na prijelazu iz 19. u 20. st. Obilaskom terena detektirano je loše stanje polovice poljoprivrednih površina; krajobraznih uzoraka neprepoznatljivim zbog višegodišnje sukcesije te promjena načina korištenja zemljišta i krajobraza kao cjeline - od urušavanja krovova i skrovišta do pastirskih stanova potpuno nestalih u hrpama kamenja. Takvo je stanje rezultat gotovo više od pola stoljeća napuštanja pastirskih aktivnosti, a tragovi toga djelovanja na jedinstven način pokazuju snagu i upornost manualnoga rada seljaka te brigu o okolišu u kojem je živio.

Terenskim istraživanjem i analizama kartografskih prikaza izrađena je karakterizacija područja gdje su identificirani karakteristični uzorci kulturnog krajobraza, te se na temelju toga rezultati rada mogu sažeti slijedećim zaključcima prikazani kroz slijedeće sastavnice:

Prirodne sastavnice;

- krajobraz je prepušten razvojnoj sukcesiji, gubljenju identiteta, neprikladnoj sanaciji objekata i degradaciji,
- unatoč očitu rastu svijesti o vrijednostima prostora, oni su ipak kontinuirano zanemarivani i poljoprivredne površine bivaju mahom neiskorištene,
- osim dominantnih kultura krša i šume, najzastupljeniji krajobrazni tipovi su pasike na Kostanjskoj ljuti kao najpoznatiji povijesni način poljoprivrede na širem području te plitko terasirana polja koja prate konfiguraciju terena istočno od kanjona u Podgrađu uz obalu rijeke Cetine do Zakučca na zapadu.

Antropogene sastavnice;

- očituje se velika prirodnost područja u svim pogledima korištenja prostora tijekom povijesti te gotovo u cijelosti neindustrijaliziranom području,
- naselja stanovanja i odmora dobro su povezana, dok su poljoprivredne površine na obroncima teže dostupna te samim time zapuštena,
- trenutno su prisutni izletnički oblici turizma vezani uz rijeku Cetinu, a područje ima potencijala za razvoj drugih selektivnih oblika turizma poput ruralnog, kulturnog, zdravstvenog, lovnog, itd.,
- u strukturi korištenog poljoprivrednog zemljišta najviše su zastupljeni maslinici i vinogradi, zatim oranice, voćnjaci te vrtovi. Razvoj poljoprivrede kao gospodarske djelatnosti na području Srednjih Poljica temelji se na obiteljskom gospodarstvu.

Estetske sastavnice;

- unatoč modernom društvu, prirodna i izgrađena baština postiže autentičnost, specifičnost, intrigantnost, originalnost i prepoznatljivost, u skladu s povijesno-kulturnom samosvijesti.

Zajedno sa svim navedenim činjenicama uz povećanje lokalnog interesa i brojnih društvenih aktera, moguća je izrada baze podataka sa svim relevantnim krajobraznim parametrima, kako bi se utvrđivanjem sva vrijedna područja stavila pod neki oblik zaštite, dok je razvoj turizma,

ali i povijesnu važnost područja moguće povećati subvencioniranjem za uređenjem tradicijskih kuća i izgradnju novih u tradicijskom stilu.

Jedan od načina za ostvarenje tog cilja je upravo određivanje prirodnih i antropogenih kvaliteta prostora uz uključivanje znanja i procjenu stručnjaka te informiranje stanovništva kroz provedbu takve vrste istraživanja unutar lokalne zajednice. Provedenim istraživanjem utvrđeno je da krajobraz Srednjih Poljica obiluje kulturnim elementima visokog stupnja očuvanosti i izvornosti što omogućuje slobodan razvojni put, ali s važnom potporom kvalitetnog gospodarskog korištenja prostora.

9. LITERATURA

1. Alfa test d.o.o. (2015.) Procjena ugroženosti stanovništva, materijalnih i kulturnih dobara i okoliša – Grad Omiš. Split.
2. Andlar G., Aničić B. Registar ruralnih krajobraza primorske Hrvatske (*Prezentacija, pristupljeno 2016.*)
3. Belamarić, J. Dalmatinska zagora. Kulturno povijesni vodič Zagore Splitsko-dalmatinske.
4. Cvitanović M., Durbešić A., Fuerst-Bjeliš B., Lozić S. Promjene okoliša središnjeg dijela Dalmatinske zagore od 18. st., pristupljeno u srpnju 2016.
5. Gabelica I., Piasevoli G., Mekinić S. (2010.) Elaborat o inventarizaciji i praćenju stanja herpetofaune Mosora. Split.
6. Gradsko vijeće Grada Omiša. (2016.) Prostorni plan uređenje Grada Omiša. Omiš.
7. Klarić M., (2006.) O Poljičkoj samoupravi, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. Pristupljeno: u srpnju 2016.
8. Marić Mara, Grgurević Oleg, 2007. Krajobraz – suvremena europska kretanja, slovenski model i iskustva, stanje u Hrvatskoj. Pristupljeno u rujnu 2016.
9. Mimica B. (2003.) Omiška krajina - Poljica - Makarsko primorje: od antike do 1918. godine, Rijeka.
10. Živković, Z, dipl. inž. arh. (2015.) Tradicijska kamena kuća dalmatinskog zaleđa, priručnik za obnovu i turističku valorizaciju, Zagreb. *Preuzeto sa <http://www.mint.hr/>.*

INTERNETSKI IZVORI:

11. Dalmatinska zagora, nepoznata zemlja, pribavljeno u ožujku 2016., sa <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3683>.
12. Državna geodetska uprava - Geoportal, 2016. Pristupljeno na: <http://geoportal.dgu.hr/>.
13. Državni zavod za statistiku RH, 2011., pribavljeno u travnju 2016., sa <http://www.dzs.hr/>.

2016.

14. Hrvatska enciklopedija, HE. Vegetacija. Pristupljeno: u rujnu 2016. na <http://www.enciklopedija.hr/>.
15. Hrvatsko planinarsko društvo Mosor, pristupljeno u travnju 2016., sa <http://www.hpd-mosor.hr/>.
16. Klimatske značajke grada Omiša i omiške rivijere, 2006., pribavljeno u svibnju 2016., sa <http://www.omisinfo.com/>.
17. Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine, Ministarstvo kulture, pristupljeno u rujnu 2016., sa <http://www.min-kulture.hr/>
18. Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland (2002) Countryside Agency Research Reports and Research Notes. Pristupljeno u rujnu 2016., na: <https://www.gov.uk/guidance/landscape-and-seascape-character-assessments>.
19. Poljička planina - Dinarsko gorje, pribavljeno u veljači 2016. sa <http://www.dinarskogorje.com/polji269ka-planina.html>.
20. Third Military Survey (1869.-1887.), , pristupljeno u srpnju 2016., sa: <http://mapire.eu/en/>.
21. Trogrlić M., Recenzija knjige Ante Nazora „Splitsko-poljički odnosi u XIV. i XV. stoljeću“, Zadar, 2016. Pristupljeno na: <http://www.croma-co.hr/>.
22. UNESCO-World heritage centre, (2010), Cultural landscape. Pristupljeno: u rujnu 2016.
23. Wikipedia, slobodna enciklopedija. Cetina. Pristupljeno u ožujku 2016., na: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Cetina>

PROPISI:

1. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. (Narodne novine 98/15)
2. Zakon o zaštiti prirode. (Narodne novine br. 80/13)

10. PRILOZI

LANA ŠABAN - životopis

Rođena 29.12.1992. godine u Zagrebu. Pohađala OŠ *Bogumila Tonija* u Samoboru (1999.-2007.), gdje u 4. razredu upisuje 1. razred glazbene škole *Ferdo Livadića* kod profesora Dražena Varge. Srednjoškolsko obrazovanje stekla u Građevinsko-tehničkoj školi, smjer arhitektonski tehničar u Zagrebu (2007.-2011.), a usporedno upisuje i srednju glazbenu školu kod profesorice Petre Vojvodić. Od 2011. - 2016. redovna studentica Agronomskog fakulteta u Zagrebu, studija Krajobrazne arhitekture pod vodstvom prof. dr. sc. Branke Aničić. Studentsku praksu (za BS studij, 2013.) odradila u „LIPA“ obrt d.o.o. u Samoboru te u sklopu projekta *Design and Build*, projektiranje i izvedbu terapijskog vrta u Psihijatrijskoj bolnici Rab (Kampor, Rab). Praksu za MS studij, odradila je 2015. godine također u sklopu *Design and Build* radionice, na Agronomskom fakultetu u Zagrebu uz suradnju s profesorom Danielom Winterbottomom s University of Washington, Seattle, SAD. Aktivno poznavanje rada na računalu i korištenje programa GIS, Corel, SketchUp, AutoCAD i ProVal.